

Marija Mirković

Franjevački samostanski sklop u Varaždinu - povijesna studija

Marija Mirković
Zagreb

Predgovor
Ivana Peškan
Ministarstvo kulture
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel u Varaždinu

Pregledni rad/Scientific review
Primljen/Received: 13. 4. 2016.

UDK
272-523:272-789.3(497.5 Varaždin) (091)
DOI:
<http://dx.doi.org/10.17018/portal.2016.11>

PREDGOVOR: U arhivi Konzervatorskog odjela u Varaždinu pohranjena je bogata dokumentacija o kulturnoj baštini grada Varaždina. U opsežnom dosjeu, s materijalima koji se odnose na franjevački samostan i crkvu sv. Ivana Krstitelja u Varaždinu, nalazio se neobjavljeni tekst prof. Marije Mirković o povijesti i razvoju varaždinskog franjevačkog samostana i crkve. Prilikom konzervatorsko-restauratorskih istraživanja na crkvi i samostanu, tim tekstom sam se više puta služila za niz korisnih podataka koje su nam donijela vrijedna istraživanja prof. Mirković. S obzirom na to da se radi o neobjavljenom tekstu, njime se nije moglo slobodno koristiti, niti je bio dostupan široj stručnoj javnosti, pa sam u suradnji s kolegama iz Hrvatskog restauratorskog zavoda pokrenula inicijativu da se rukopis digitalizira i objavi u „Portalu“. Prilikom čitanja i korištenja podataka treba uzeti u obzir da je tekst nastao 1993. godine te ga treba shvatiti kao dokument vremena i rezultat tadašnjih istraživanja prof. Mirković.

KLJUČNE RIJEČI: *Varaždin, franjevci, samostan, sv. Ivan Krstitelj, barok, Ivan Krstitelj Ranger*

Varaždinska srednjovjekovna županija je bez sumnje, uz Zagrebačku, jedna od najstarijih političkih organizacija na tlu srednjovjekovne Slavonije.¹ Njezino sjedište, tvrđi grad (*castrum*) i naselje (*civitas*) izgrađeni su nedaleko od Drave na sjecištu starih rimskih prometnica (*Via magna*, *Via exercitualis*). Jedna od tih cesta, u smjeru sjever - jug, vodila je od važne rimske naseobine *Poetovio* (Ptuj) prema *Andautoniji* (Šćitarjevo), a od nje se na području današnje varaždinske Optujske ulice odvajala prema istoku cesta koja je preko *Iovije* (Ludbrega) vodila za *Mursu* (Osijek).² Obje je ceste presijecala treća stara prometnica (*Via militum* - Milička ulica) koja je povezivala Ivanec na zapadu s Međimurjem na istoku. Unutar tog trokuta smješten je županov *castrum* koji se prvi put spominje 1181.³ Uza nj se, sjeverno od spomenute transverzale istok - zapad, nadovezivao posjed koji

danas pripada franjevcima. Južno od te ceste podignuta je gradska župna crkva sv. Nikole.⁴ Ova tri objekta bila su najvjerojatnije međusobno povezana odvojkom koji je od ceste Zagreb - Ptuj vodio do *castruma*. Kao tri nezaobilazne konstante utjecale su te dvije crkve i tvrđi grad na oblikovanje i razvoj srednjovjekovnoga Varaždina te ostali uočljivim urbanističkim akcentima u svim kasnijim razvojnim razdobljima. Franjevačko zemljište, smješteno usred opisanoga trokuta, ubraja se dakle među najstarije urbanizirane dijelove Varaždina, a izvorno je moralo biti još prostranije nego danas. Na tom je prostoru naime postojala možda već krajem 12., a sigurno početkom 13. stoljeća crkva sv. Ivana Krstitelja. Uz nju je izgleda, gotovo istodobno, bio ustanovljen hospital (bolnica, odnosno nemoćnica) pa je iznesena pretpostavka da je cijeli sklop pripadao viteškom redu hospitalaca ivanovaca. Međutim,

1. Franjevačka crkva u Varaždinu (snimila I. Peškan, 2016.)
Franciscan Church in Varaždin (photo by I. Peškan, 2016)

mišljenja istraživača koji su se bavili tim pitanjem nisu istovjetna, iako su polazili od istih malobrojnih i oskudnih vrela. Problemom ivanovaca, pa posredno i crkvom sv. Ivana u Varaždinu, bavio se među prvima Ivan Kukuljević Sakcinski⁵ koji je već tada bio mišljenja da je selo Velikovec pripadalo valjda [dakle ne sigurno, op. M. M.] preceptoratu hospitalaca varaždinskih [iako taj termin nije naveden u vrelima, op. M. M.] koji se kasnije spominju. Pri tome je mislio na listinu iz 1238. kojom je Bela IV. potvrdio izuzeće neke zemlje koja se nastavlja na zemlje sv. Ivana u Varaždinu (*terre s. Joannis de Vorosdino*).⁶ Tome valja dodati da je u franjevačkom redu još u 16. stoljeću postojala predaja o tome da su franjevci u Varaždinu tijekom 13. stoljeća preuzeli stariji samostan križara.⁷ Istu je listinu Emil Laszowski⁸ interpretirao drugačije: „Nećemo pogriješiti ako ustvrdimo da to bijaše u Ivancu kraj Varaždina gdje do nedavna stajaše crkva posvećena sv. Ivanu.“ Ta dvojba između Ivanca i Varaždina (gdje, usput rečeno, i danas stoji franjevačka crkva sv. Ivana) proteže se kroz varaždinsku historiografiju sve do danas. Metod Hrg i Paškal Cvekan osporili su postojanje ivanovaca u Varaždinu, a pridružila im se i Lelja Dobronić.⁹ Varaždinski istraživači Krešimir Filić i Mira Ilijanić uzeli su u obzir i građu iz varaždinskoga gradskog arhiva koju je objavio Zlatko Tanodi.¹⁰ Prema njihovim mišljenjima, crkva sv. Ivana u Varaždinu pripadala je ivanovcima (hospitalcima). Taj stav sažela je M. Ilijanić tvrdnjom da kralj Bela, sin Andrije

II. 1238. potvrđuje imanja koja su u Hrvatskoj imali križarski redovi pa se među tim zemljama spominju i *terrae s. Joannis de Varasdino*, a i *domus hospitalis supradictae*.¹¹ Kada zagrebački Kaptol prepisuje listinu kralja Žigmunda kojom on 1406. godine potvrđuje Varaždinu neke zemlje, kaže se na jednom mjestu *a cruciferate domus hospitalis de sancto Iohanne*.¹² Nešto dalje M. Ilijanić nastavlja: „Prema suvremenoj znanstvenoj literaturi¹³ dokazano je da su se bolnice/hospitali/*xenodochi* stoljećima održali tamo gdje su se ivanovci zadržavali i da im je patron bio sv. Ivan Krstitelj“, da bi zaključila: „Mislimo da nije moguće bez jačih dokaza a priori negirati postojanje ivanovaca hospitalaca na ovom području“... problem bi se možda mogao konačno riješiti tek temeljitim studijem arhiva toga reda.

Gotovo istodobno tim se problemom bavila L. Dobronić koja je, na temelju topografskih i arhivskih istraživanja, objavila dva rada o viteškim redovima.¹⁴ Nakon kritičke analize vrela koja se odnose ili bi se mogla odnositi na Varaždin i probrane literature o tom problemu, autorica zaključuje: „Ako se točno razmotre svega tri prije navedene vijesti iz povijesnih izvora 13. i 14. st. (1201., 1238., 1371.) i one iz 15. st. (od 1429. i 1505.), vidi se da o *villa hospitaliariorum* i *possessio hospitaliariorum* zapadno od Biškupca (oko Jalkovca) govore one iz 1201. i nekoliko iz 15. st. Vijest iz 1238. odnosi se na ‘zemlju sv. Ivana u Varaždinu’ neodređenog položaja, a podatak iz 1371. na zemlju samostana sv. Ivana u Varaždinu, i to (zaključujući po položaj-

ju) oko Kučana. Nigdje nije rečeno gdje su ivanovci hospitalci vlasnici zemlje oko Jalkovca imali svoje sjedište i nigdje nema govora o *domus* ili *praeceptoratus* ivanovaca u Varaždinu kao što je to inače [ali ipak ne redovito, op. M. M.] slučaj. Ako se prihvati tvrdnja da *claustrum* iz 1371. označuje franjevački samostan, onda bi preostale riječi iz 1238. *terra s Joannis de Vorostino*. Kako taj sv. Ivan varaždinski ni po čemu ne označuje ivanovce, možemo zaključiti da ivanovaca u Varaždinu nikada nije bilo.“ No budući da autorica nije dosljedna u odbacivanju ili prihvaćanju podataka o nekim drugim nedovoljno dokumentiranim posjedima i sjedištima viteških redova u Hrvatskoj (npr. u vezi s problemom ivanovaca u Međimurju), smatram da problem ivanovaca u Varaždinu ni ovim studijama nije razriješen, pa predstoje daljnja, još detaljnija istraživanja te cjelovitija interpretacija svih relevantnih podataka i situacije na terenu.

Neosporna je, međutim, činjenica da se u dvjema listinama, na koje se svi autori pozivaju, spominju i Varaždin i sv. Ivan, i to 1238. kao *terre s. Joannis de Vorosdino* (ili *Vorostino*), a 1371. kao *terra claustris sancti Johannis de Warosd*.¹⁵

Međutim, ni taj *claustrum* nije istraživačima potpuno određen. Kukuljević je smatrao da su ga franjevci preuzeli tek te 1371. godine od ivanovaca, što je Filić osporavao, pozivajući se na izgubljenu darovnicu kralja Bele koji je vladao od 1235. do 1270.¹⁶ I ostali istraživači smatraju da su franjevci u Varaždinu već u 13. stoljeću. Kroničar franjevačkog reda Franciscus Gonzaga¹⁷ osnivanje varaždinskog samostana stavlja čak u 1230. godinu, dok ga ostali smještaju nešto prije ili neposredno poslije tatarske provale u Hrvatsku, a najkasnije do 1270. Trinaestom stoljeću u prilog ide i činjenica da se varaždinski samostan u franjevačkim kronologijama za 1301. godinu spominje kao prvi (a to po tadašnjim običajima upisivanja, odnosno popisivanja samostana znači i najstariji) samostan pečuške kustodije - uz primjedbu da je naslijeđen od križara.¹⁸ Budući da se iza njega nalazi i samostan u Pečuhu, po kojem je kustodija ponijela ime (a osnovan je oko 1301.), očito je da se nastanak varaždinskog samostana može poklopiti s vladavinom kralja Bele, premda može biti i stariji.¹⁹

U svakom slučaju, franjevci su jedina redovnička zajednica koja se u Varaždinu naselila još u srednjem vijeku i ostala trajno u njemu na lokaciji čiji su položaj i veličina svjedoci njezine starosti. Prosjački red ne bi nam mogao dobiti tako veliku (pogotovo ne i neizgrađenu) zemljišnu česticu u samom središtu grada. Očito je dakle da su oni, došavši u Varaždin oko sredine 13. stoljeća, preuzeli stariju crkvu sv. Ivana Krstitelja i uz nju, u skladu sa strogim propisima tada mladoga prosjačkog i propovjedničkog reda, izgradili novu ili za boravak osposobili postojeću kuću ili samostan u kojem je moralo biti mjesta za najmanje 12 redovnika, što je bio osnovni uvjet da redovničko boravište stekne status samostana. Pritom

2. Unutrašnjost crkve (snimila I. Peškan, 2016.)
Interior of the church (photo by I. Peškan, 2016)

je za povijest varaždinskoga franjevačkog samostana za ovu priliku sporedno jesu li franjevci ovdje dobili ivanovčaku ili nečiju drugu crkvu.

Prostorne značajke

POLOŽAJ ZEMLJIŠTA

Gradsku insulu s franjevačkim samostanskim sklopom obrubljuju danas Franjevački trg s juga, Uršulinska ulica sa zapada, Padovčeva sa sjevera i Kranjčevićeva s istoka. To je zemljište ostatak izvorne čestice koja je s juga i zapada graničila sa starim prije spominjanim prometnicama, sa sjevera s posjedom župana (tj. s *castrumom*), dok mu je istočna granica teško utvrdiva. Ipak se i u današnjoj strukturi grada prvotne dimenzije i oblik čestice dosta dobro razabiru, a položaj crkve u tom prostoru, neobjašnjiv današnjom urbanističkom strukturom gradskog središta, otkriva da je upravo taj prastari objekt utjecao na oblikovanje naselja oko njega.

POLOŽAJ SAMOSTANSKOGA ZEMLJIŠTA PREMA URBANISTIČKOJ STRUKTURI GRADA

Crkva svojim položajem ne slijedi smjer prometnice uz koju se danas nalazi (Franjevački trg). Ona svojim ukošenim položajem, čak i u svojoj baroknoj izvedbi, odudara od prostorne orijentacije okolnih objekata pa valja zaključiti da je morala biti izgrađena prije njih. To znači da ona još i danas posredno otkriva stariju srednjovjekovnu strukturu grada. Danas je iskošeni položaj franjevačke crkve usklađen međutim sa smjerom one prometnice koja je iz Ivanca vodila Miličkom i Dravskom ulicom (kako se one još uvijek među građanima nazivaju) u Međimurje.

Pođe li se od pretpostavke da linija bočne crkvene fasade doista slijedi staru trasu te drevne prometnice, onda postaje na gradskom tlorisu vidljivo kako se upravo ovdje pred crkvom ta stara cesta proširivala, zbog odvojka prema Ludbregu, u ljevkast trg (s trga su drevne prometnice vodile prema Ivancu, Ludbregu i Međimurju, dakle u sva tri smjera prema ivanovskim posjedima). Osnov-

ni obris toga trokutastog trga određivali su smjerovi tih ulica (**shema 1**), vrhove mu nalazimo u (uvjetno rečeno) učcima Miličke (A), Dravske (B) i Ludbreške (C) ulice, a srednjovjekovne urbanističke odrednice tog prostora predstavljaju, uz franjevačku crkvu (a), jezgru današnje gradske vijećnice (b) i zgrada sasvim sigurno istaknutije namjene na mjestu današnje barokne palače Drašković (c) koja je na takvom trokutastom trgu doista bila *in facie fori*, kako je to još 1630. za nju navedeno u jednom spisu.²⁰

Renesansnim preoblikovanjem zgrade koju je grad 1523. dobio za vijećnicu²¹ i izgradnjom kasnogotičkih i renesansnih zgrada po obodu foruma te u produžetku Gospodske (danas Gajeve) ulice,²² taj je srednjovjekovni trg do 16. stoljeća pretvoren u osebujni lomljeni *Forum civitatis* koji se u strukturi Varaždina održao sve do danas kao srce grada.

Tijekom 16. stoljeća definitivno su određene sjeverna i istočna granica franjevačkog posjeda. Istočna je ustaljena očito tek probijanjem tzv. Male gaze (od njem. *Gasse* - ulica), tj. današnje Kranjčevićeve ulice prije 1587., a možda tek nakon požara 1582., odnosno nakon što je franjevački samostan u tom požaru teško stradao. Tek tada su naime mogle biti izgrađene i južne uglovnice uz tu ulicu, tik do franjevačke crkve. U to je doba moderniziran i obrambeni sustav starog *castruma*, odnosno tada već renesansne granične tvrđe, što je odredilo i među između tvrđe i grada, pa neposredno i rub franjevačkog zemljišta. Tom je prilikom otvorena i sjeverna uličica (danas Padovčeva) u kojoj su bile podignute gradske i varoške stajanje.²³ Nakon požara 1582. gradački je generalat nastojao prisvojiti cijeli franjevački posjed,²⁴ pa iako mu to nije pošlo za rukom, podignute su uz zapadni rub tog zemljišta pomoćne zgrade za potrebe generalata. Tako je franjevcima s te (zapadne) strane preostalo samo relativno usko dvorište s kolnim ulazom iz Uršulinske ulice, stiješnjeno između generalatskih zgrada i staroga gradskoga *xenodochia*. Iako postupno smanjivan, franjevački se posjed organizacijom uklopio i u novu renesansnu strukturu grada.

Tijekom 17. stoljeća srednjovjekovni su objekti zamijenjeni novim ranobaroknim, ali njihov položaj i orijentacija te međusobno povezivanje trajno svjedoče o postupnom rastu i preoblikovanju sklopa koji objedinjuje starije odrednice. Tim promjenama nije umanjeno prvotno urbanističko značenje ove cjeline. Očuvavši položaj stare crkve, nova (barokna) očuvala je i prostor trga ispred sebe, bez obzira na naknadne uglovnice, a izlomljeni obrisi tlorisa tih zgrada, uvučene crkve i još dublje položenog samostana daju tom starom trgu novu baroknu razigranost. Zrcalnu sliku ovako oblikovanog trga u nešto prostranijoj izvednici ostvarili su u istočnom produžetku iste prometne osovine isusovci koji su u Varaždin došli početkom tridesetih godina 17. stoljeća i svoj veliki sklop izgradili do 1690.,²⁵ dovršivši tako već u 17. stoljeću današnji trolisni izgled središnjih gradskih trgova.

OBLIKOVANJE I FUNKCIONIRANJE SAMOSTANSKOG SKLOPA

Današnji franjevački samostan oblikovan je postupno ustrajnim oslanjanjem na stariju građevnu jezgru, pa se može ustvrditi da je od samog osnutka crkva bila - kao i danas - uz južni rub čestice, usmjerena svetištem prema istoku. Sjeverno od nje nalazio se samostan koji je u prvoj polovici 17. stoljeća zamijenjen današnjim. Gospodarske i pomoćne zgrade (uključivši i zgradu nemoćnice s ljekarnom) bile su smještene u zapadnom dijelu čestice (usporedno s gradskim *xenodochijem*). Na preostalom prostoru prostirao se sjeverno i istočno od samostana samostanski vrt.

Tako su sve funkcije sklopa ujedno bile strogo određene, ali i međusobno odvojene. Uz prošireni trg, prikladan za okupljanje većeg broja vjernika, bio je i ostao sakralni prostor - središte pastoralnoga djelovanja. Sakristija i biblioteka iznad nje bile su uklopljene u samostan čija tri krila zatvaraju unutarne dvorište, kvadrat sjeverno od crkve. *Infirmaria* (nemoćnica za franjevačku subraču) s ljekarnom, smještena u zasebnom, ali sa samostanom spojenom zapadnom krilu izvan klauzure s kolnim prilazom iz Uršulinske ulice, bila je u baroku otvorena i za građanstvo, pa se time samostan uključio u život grada i ljekarničkom, a ne samo pastoralnom djelatnošću.

Arhitektonske značajke

TIP GRAĐEVINE

Današnji je varaždinski franjevački samostanski sklop razveden i tvore ga:

1. velika barokna jednobrodna crkva;
2. dvokatna samostanska zgrada oko središnjega samostanskog kvadrata (s plastikom na stupu u sredini);
3. zapadno vanjsko samostansko krilo nemoćnice (nemoćnice i ljekarne nisu doduše bile obvezni dio franjevačkih samostana, ali nisu ni posve neuobičajene; usporedi npr. s Viroviticom).

U načelu se arhitektura ovoga sklopa uklapa među hrvatske barokne franjevačke samostane kontinentalnoga dijela Hrvatske i tvori nezaobilaznu kariku u razvojnom lancu naše barokne samostanske arhitekture. Postojeće pojedine nelogičnosti u njezinu tkivu mogu se objasniti isključivo ovisnošću novoizgrađenih objekata o starijem građevnom supstratu. Današnja struktura sklopa objedinjuje naime sve starije građevne faze koje se mogu kronološki predočiti kao: 1. srednjovjekovno razdoblje u kojem je na današnjem mjestu bila podignuta crkva sv. Ivana Krstitelja prije 1238. godine, a sjeverno od nje samostan koji je arhivski potvrđen 1371. godine; 2. renesansno razdoblje - iako nema podataka o pregradnjama samostana u to doba, poznato je da su i crkva i samostan nakon požara 1582. bili temeljito sanirani jer su svojoj namjeni služili do 1626. (samostan), odnosno do 1650. (crkva); 3. barokno razdoblje u kojem je došlo do temeljite barokizacije cijeloga kompleksa u nekoliko relativno kontinui-

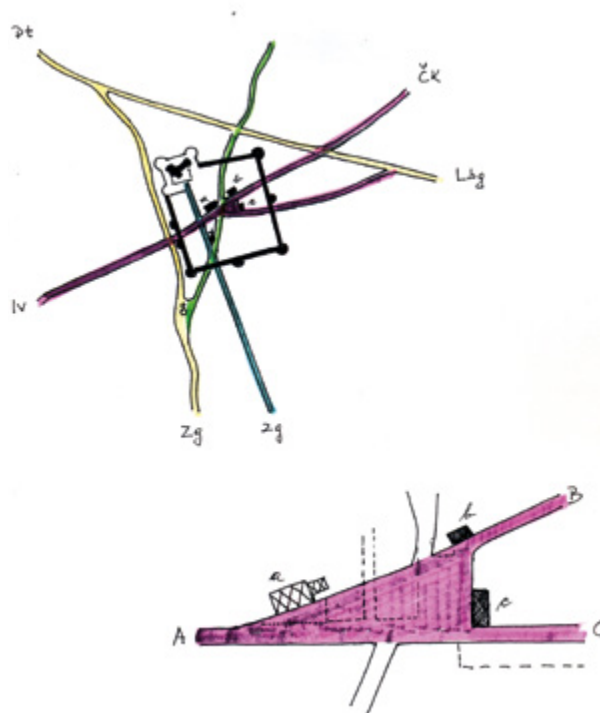
ranih etapa: 1626.-1631. izgrađen je novi samostan; 1641. dovršen je crkveni zvonik istočno od novog samostana i sjeverno od stare crkve; 1650.-1655. izgrađena je nova crkva; 1678.-1687. izgrađena je zgrada nemoćnice s ljekarnom, nadograđen drugi kat samostana; 1689. uređena je velika sakristija na spoju crkve, samostana i zvonika, a gotovo istodobno i obližnja kapelica sv. Josipa uz svetište; 4. vrijeme manjih naknadnih intervencija od kraja 18. te tijekom 19. i 20. stoljeća. Iako su intervencije bile brojne, one nisu bitno narušile sklad barokne cjeline.

GRAĐEVNE FAZE

Iako nema gotovo nikakvih pisanih izvora, pa ni grafičkih prikaza o izgledu najstarijih franjevačkih objekata, na temelju današnjeg položaja barokne crkve može se s dosta vjerojatnosti ustvrditi da je prva zidana crkva sv. Ivana Krstitelja podignuta na neizgrađenom zemljištu u naselju koje se tek počelo urbanizirati. Na takvom prostoru crkva je mogla bez ikakvih prepreka biti pravilno usmjerena svetištem prema istoku, s glavnim ulazom sa zapada te možda s pomoćnim s juga.

Budući da se crkva nalazila sasvim uz rub prometnice Ivanec - Međimurje, samostan se morao nalaziti sjeverno od nje. S te je strane stajao i stariji crkveni zvonik (koji je mogao biti izgrađen tek nakon 1372. godine, odnosno kad je papa dopustio i franjevcima da uz svoje objekte dižu čvrste tornjeve.²⁶ Taj je zvonik mogao biti na spoju crkve i samostana, iznad sakristije, između sakristije i crkve ili između crkve i kapitularne dvorane. Nešto konkretniji podaci o franjevačkom samostanu sačuvani su tek s kraja 16. i početka 17. stoljeća, odnosno tek nakon što je srednjovjekovni sklop teško stradao u požaru 27. 5. 1582.²⁷ Tada je sasvim sigurno stradao samostan, a od crkve izgleda ipak samo njezini lakozapaljivi dijelovi, bez obzira na to što se poslije tvrdilo da su franjevcima izgorjeli i samostan i crkva.²⁸ Oštećenja na crkvi nisu mogla biti prevelika, što posredno potvrđuju arhivska vrela, a neposredno najstariji grafički prikaz crkve s početka 17. stoljeća. U očuvanim samostanskim spisima koji se odnose na taj požar, spominje se naime isključivo izgorjeli samostan, a u oporukama građana i u gradskim zapisnicima sredstva se isto tako namjenjuju isključivo za popravak ili izgradnju samostana.²⁹ O oštećenju crkve i vremenu njezina popravka može se zaključiti tek posredno na temelju bilješke u gradskom zapisniku o pohrani ili zalogu samostanskih dragocjenosti u gradskoj vijećnici od 1. 5. 1583. (dakle, cijelu godinu nakon požara), kad su vjerojatno počeli radovi na crkvi, pa do svibnja 1588., kad se u popravljenoj crkvi očito moglo misiti, pa je misno suđe bilo franjevcima opet potrebno.³⁰

U obnovljenoj crkvi održavani su obredi sljedećih šezdesetak godina, u njoj su se ukapali građani i odličnici (u crkvi se još čuva jedan kameni nadgrobnik iz 1641. godine).³¹ Činjenica je, dakle, da su varaždinski franjevci po-

Shema 1: Položaj samostanskoga zemljišta (nacrtala M. Mirković)
Location of the monastery plot (drawing by M. Mirković)

četkom 17. stoljeća u Varaždinu posjedovali srednjovjekovnu crkvu sv. Ivana Krstitelja, popravljenu potkraj 16. stoljeća, kao i obnovljeni dio staroga samostana. Dijelovi te srednjovjekovne arhitekture mogu se uočiti pažljivim pregledom današnjeg sklopa na spoju crkvenog svetišta i samostana, i to od temelja (u tzv. kripi pod crkvom i sakristijom) pa sve do potkrovlja.

Podrobnije podatke o njihovoj starosti i izvornoj namjeni mogu dati tek detaljna istraživanja, na što samo preliminarno upozoravam u zaključku.

Početak 17. stoljeća franjevci su namjeravali uz crkvu i sačuvane dijelove staroga samostana, a nad ruševinama onoga što je izgorjelo, podići novi očito nevelik samostan, ali su tu zamisao (za koju su već bili razrađeni nacrti) izmijenili na Ivanje 1626. na sastanku redovnika i uglednih građana s potencijalnim finacijerom, grofom Trautmansdorffom u BLAGOVAONICI STAROGA SAMOSTANA (u tom je navodu posredna potvrda da je u to doba postojao stari samostan koji je i nadalje bio u funkciji). Tada je bilo odlučeno da se NOVI PROSTRANIJI SAMOSTAN, kao ni zvonik, ne grade na mjestu staroga (*etiam Campanas Loco movere, et Monasterium in alium locum movere debuerunt*).³² Na pomicanje novoga samostana (čini se zapadnije od staroga) moralo je utjecati postojanje (odnosno probijanje) Male gaze, kao i činjenica da su nakon požara na uglu te uličice sasvim uz franjevački sklop Patačići imali novu kuću.³³

Izgradnju novog samostana, koja je trajala pet godina (1626.-1631.), nadzirao je kao *promotor aedificii* o. Ivan Ku-

dinaj, a izvodila ju je ekipa gradačkog zidara Stefana.³⁴ Iz nejasne formulacije o dovršenju samostana i zvonika (*done Conventum hunc et turrem perficiam*)³⁵ može se zaključiti da su u doba izgradnje samostana podizali i novi zvonik, ali da je samostan zbog svoje namjene u izgradnji imao prednost.

Ovdje treba upozoriti na najstariji, iako nedovoljno precizan, prikaz Varaždina iz 17. stoljeća. U nas ga je izgleda prva objavila M. Ilijanić kao djelo Severina Rottera iz 1621. koje se čuva u Nacionalnoj biblioteci u Beču. Objavljene podatke autorica je dobila od tadašnjeg Jugoslavenskog instituta za zaštitu spomenika kulture iz Beograda, ali očito bez ikakve pobješke signature. Tragom tog podatka, Miroslav Klemm našao je u Nacionalnoj biblioteci u Beču kodeks br. 9238 kojem je doduše autor cistercit Severin Rotter, ali 1632. godine. U kodeksu nema vedute Varaždina, a s područja Hrvatske prikazani su samo Zadar i Petrinja.³⁶ Međutim, u kodeksu br. 8622 Klemm je našao spomenutu vedutu kao djelo Johanna Ledentua iz 1639. Inačicu te vedute unio je Martin Stier u tzv. Gonzaginu zbirku starih karata (sve su izrađene između 1657. i 1660.), a čuvaju se u Generallandesarchivu u Karlsruheu. Tu vedutu kao brižljivo izrađenu spominje i Ignacij Voje³⁷ s punim nazivom i bližom oznakom.³⁸ Gotovo istodobno kopiju te vedute izradio je, kako izgleda, također M. Stier za Montecuccolijevu zbirku, danas u bečkom Ratnom arhivu (Kriegsarchiv), koju spominju i Klemm³⁹ i Voje⁴⁰, s time što potonji smatra da je to pojednostavnjena kopija prethodne. Klemm spominje i dvije vedute Justusa Nypoorta, jednu iz 1689.,⁴¹ a drugu nedatiranu⁴². Voje međutim navodi da je onu iz 1689. Nypoort izradio za augsburški priručnik za geometrijsko risanje, što ga je pod nazivom „Ertz-Herzogliche Handgriffe Dess Zirckels und Lineals“ izdao Ernst Burkhart von Birkenstein u Augsburgu 1689.⁴³ Voje upozorava na to da je ta veduta slikana bez predgrađa, ali da je najsličnija onoj koju on smatra Rotterovom iz 1621.⁴⁴ Prihvatimo li da je to Ledentuova veduta iz 1639., zatvorili smo krug. Voje doduše pretpostavlja da postoji i stariji predložak - možda čak iz 16. stoljeća, no tome se proturječi prikaz franjevačkog samostana koji bi mogao odgovarati bar približno vremenu između 1631. i 1641. Prije požara u Varaždinu se uz gotičku crkvu nalazio zvonik (nepoznata izgleda) i manji samostan. Novi je samostan uz staru crkvu podignut do 1631. godine, a zvonik desetak godina poslije, dok je stara crkva zamijenjena novom tek početkom druge polovice 17. stoljeća. Na ovoj veduti stoji još stara crkva, ali nema zvonika, što predstavlja situaciju prije 1641. Paralelno s crkvom proteže se sjeverno krilo novog samostana, no budući da se ne vide ostala dva krila, eventualni stariji predložak Ledentuove vedute iz 1639. mogao je nastati između 1626. i 1631. godine.

Ova se veduta inače vodi kao pogled na Varaždin sa zapada, iako već i prema jugu „pomaknute“ polukružne

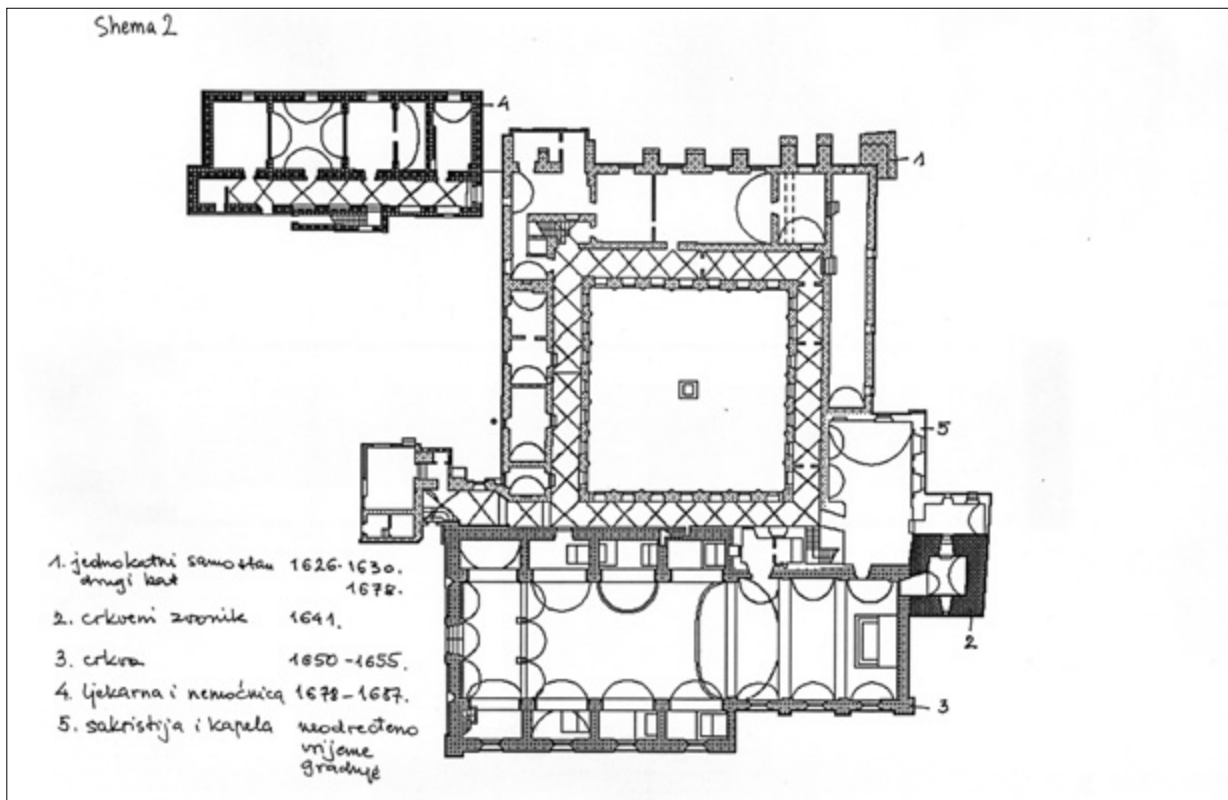
kule varaždinskih utvrda, čiji je položaj poznat iz tlocrta, ukazuju na pogled sa sjeverozapada. To potvrđuje i položaj župne crkve sv. Nikole i franjevačke sv. Ivana od kojih se osim zapadnih zabata vide i sjeverna crkvena pročelja. Na krovu franjevačke crkve Klemm je prepoznao četiri, odnosno pet tavanskih prozora,⁴⁵ no uzme li se u obzir da se oni izgledom bitno razlikuju od tavanskih prozora na župnoj crkvi te da je franjevačka crkva krajem 16. stoljeća bila oštećena u požaru, mogli bi to podjednako biti neki novi prozori (današnjom arhitekturom neobjašnjivi otvori vide se u potkrovlju crkve), ali i nezgrapno iscrtane gotičke fijale. Neobično važan poredbeni podatak je odnos mase naslikanog sjevernog samostanskog krila i stare gotičke crkve koji posredno ukazuje na položaj i dimenzije te crkve u odnosu na sadašnji ranobarokni objekt.

Sljedeću građevnu etapu iz 17. stoljeća predstavlja možda grafički prikaz iz Državnog arhiva Hrvatske (Grafička zbirka br. 2255), no loš otisak otežava detaljniju analizu (pa i utvrđivanje vjerodostojnosti), pa će trebati tragati za izvornikom.⁴⁶

Iz navedene nejasne formulacije o dovršenju samostana i zvonika (*done Conventum hunc et turrem perficiam*)⁴⁷ može se zaključiti da je u doba izgradnje samostana bio i zvonik u izgradnji. Brojka 1641, uklesana na zapadnom zidu zvonika, u visini crkvenog krova, označavala bi u tom slučaju godinu njegova dovršetka. Kad bi bilo ispravno mišljenje da je gradnja novog zvonika počela tek nakon što je samostan dovršen,⁴⁸ ostalo bi otvoreno pitanje zašto on nije suvislije uklopljen u novi samostanski sklop. Na temelju pretpostavke da je zvonik 1626. već bio u izgradnji uz ostatke onoga koji je pripadao starijem samostanskom sklopu, postaje razumljivim današnji nelogični prostorni međuodnos triju sastavnica samostanske cjeline. Očigledno je do 1626. zvonik bio funkcionalno povezan sa starom crkvom i starim samostanom pa se nakon pomicanja samostana prema zapadu oslanjao samo na staru crkvu do njezina rušenja 1650. Otada je ta masivna građevina ostala osamljena i veoma nelogično povezana s baroknom cjelinom (to više od svega potvrđuju nezgrapni i nasilno probijeni spojevi između zvonika i potkrovlja nad sakristijom).

Ugovorom koji je 16. 10. 1650. sklopio gradački zidarski majstor Peter Rabba s franjevcima, bilo je predviđeno rušenje stare crkve, čija će se korisna građa upotrijebiti za novogradnju.⁴⁹ No očigledno je da stari zid između crkve i samostanskog kvadrata (odnosno, onog dijela samostana koji se na taj zid oslanjao) nije bio porušen, pitanje je tek - na koje se može dobiti odgovor samo temeljitim arhitektonskim istraživanjem - koliko je ukupno stare crkve uklopljeno u današnju jasnu baroknu arhitekturu.

Tek dovršena ranobarokna jednobrodna crkva nije u kasnijim požarima bila teže oštećivana, no spominje se da je 5. 4. 1665. požar poharao njezin inventar koji je sljedećih dvadesetak godina obnavljan. Tijekom uklanjanja

Shema 2: Datacija baroknog samostanskog sklopa (nacrtala M. Mirković)
Dating of the Baroque monastery complex (drawing by M. Mirković)

štete bio je samostanu nadograđen drugi kat, pa je na biferi u osmoj prozorskoj osi prvoga kata uklesana godina 1678. Budući da temelji nisu podnijeli dodatno opterećenje, sjeverni je samostanski zid morao biti poduprt glomaznim potpornjima.⁵⁰ U tom je razdoblju zapadno od samostana izgrađena ljekarna s nemoćnicom⁵¹ između 1678. i 1687., a gotovo istodobno uređena je uz svetište kapelica sv. Josipa (prije toga, do dovršenja ljekarne, privremeno se koristila za smještaj ljekarničkog inventara) u kojoj je varaždinski trgovac Praunsperger dao urediti obiteljsku grobnicu, te s tom namjenom cijeli prostor uredio štukaturom i zidnim slikama sa scenama iz života sv. Josipa, odnosno Svete obitelji.

Ta je građevna faza čini se završena tek uređenjem sakristije koje je dovršeno 1689. Time je krajem 17. stoljeća varaždinski samostan poprimio svoj današnji oblik koji je kasnijim građevinskim intervencijama tek neznatno mijenjan (**shema 2**).

Za ukupnu strukturu prostora možda su najvažnije preinake prizemlja krajem 18. stoljeća i nadogradnja drugoga kata na spojnom samostanskom krilu uz crkvu u 20. stoljeću. Naime 1793. ugrađeni su u prizemlju samostana umjesto otvorenih arkada prema samostanskom kvadratu četvrtasti prozori, prema Klimpacherovoj izjavi zbog učvršćivanja stabilnosti zgrade.⁵² Izgled tih oštrosječinih otvora narušava inače skladnu obradu unutarnjih pročelja koja nije narušena ni dograđenim spojnim hodnikom između istočnog i zapadnog krila (uz crkvu).

Izvorni jednokatni samostan svojom je kvadratičnom osnovom i zatvorenim volumenom očuvao renesansnu mjeru, a oslonac na taj stil naglašavaju i ugaone bifore na inače jednostavnim vanjskim pročeljima, koje su na starijem prvom katu zaključene polukružno, a na novijem drugom pravokutno. Unutarnja su pročelja bila u prizemlju razigranija i rastvorenija nizom arkada čiji nam pravi oblik nije poznat, ali ga naslućujemo u klasičnoj mjeri također polukružno zaobljenih prozora kata. Mesnata zaobljenost zaglavnik na tim prozorima, istaknute baze i kapiteli njihovih doprozornika omekšavaju međutim na nov način strogoću vodoravne i okomite razdiobe pročelja plitkim lezenama i tankim međukatnim vijencima.

Dogradnja još jednoga kata krajem 17. stoljeća (na sva tri stambena samostanska krila) manje je narušila osnovni dojam i proporcije sklopa od zazidavanja arkada u prizemlju krajem 18. stoljeća, jer su tada izvedeni (i do danas održani) prozori oštarih obrisa osiromašili slikovitost i sklad kvadrata. Uopće su često mijenjanje položaja i veličine prozora na samostanu unijeli u to pročelje stankovitu disharmoniju (vidi поближе u priloženoj kronologiji).

Crkveni zvonik, izdvojen donekle iz današnjeg sklopa, dovršen je istodobno s Albertalovim zvonikom uz zagrebačku katedralu 1641., ali je od njega vitkiji. Njegov volumen, iako gotovo bez otvora, naravno osim bifore najvišega kata, vodoravnim je međukatnim vijencima i ugaonom rustikom te (upravo obnovljenom) dvobojnom obradom

pročelja veoma olakšan, pa se time udaljio od gotičko-renesansne koncepcije zvonika iz prve polovice 17. stoljeća.

Samostanska crkva, izgrađena u trećoj građevinskoj fazi (1650.-1655.), i opet spaja tradicijsko i novo u crkvenoj arhitekturi sjeverozapadne Hrvatske. Vanjština te crkve očuvala je, naime, relativno skroman izgled franjevačke arhitekture, a njezina su pročelja čak jednostavnija od desetak godina starije crkve iste provincije u Krapini.⁵³ Na glatkim crkvenim zidovima arhitektonska je dekoracija svedena na najmanju mjeru, jaki ugaoni pilastri flankiraju uglove crkve, a nešto vitkije lezene protežu se južnim pročeljem između prozora svetišta. Osim prozora s jednostavnim prozorskim okvirima, crkvena je vanjština urešena još samo trima nišama za kipove na glavnom - zapadnom - pročelju.

Osnovni arhitektonski ukras u biti je ponio jedino glavni crkveni portal. Unutarnji lučni okvir ulaza, koji ponavlja (znatno raskošnije) ures samostanskih dvorišnih prozora, uokviren je dvostrukim pilastrima, raskinutim krnjim zabatima s dva anđela i zaobljenim kruništem. Na tom se portalu prelamaju renesansa i manirizam, pa on stilski svakako tvori sponu između portala isusovačkih crkava u Zagrebu i Varaždinu; na njemu je nešto slobodnije razrađena koncepcija starijega zagrebačkoga, ali još nije dosegnuta suvremena „modernost“ novijega varaždinskog isusovačkog portala, koji se od svih jedini doista može smatrati baroknim.⁵⁴ Izrazito barokni ton ovom pročelju dali su kipovi sv. Franje Asiškoga, sv. Antuna Padovanskoga i sv. Ivana Krstitelja koje je, najvjerojatnije za one obnove crkve poslije požara 1665., izradio u duhu ranoga baroka subalpskoga područja varaždinski kipar Jakob Altenbach.⁵⁵

Međutim, graditelj ove crkve suprotstavio je na barokni način ovako skromnoj vanjštini izrazito zrelo rješenje njezine unutrašnjosti. Jednobrodna crkva ima dugi kor, pjevalište nad ulaznim jarmom (na koje je izvorno postojao samo prilaz iz samostana), ugrađene pobočne kapele te niz danas zazidanih bifora za neizvedene galerije. Bifore su bile zazidane još prije 1716. jer je tada bio štukaturom prekriven i dio njihove ispune. To zazidavanje ne može se međutim dovesti u vezu s ranijim požarom, jer na sačuvanom naliču nema vidljivih tragova čađe.

Navedenim se značajkama varaždinska franjevačka crkva uklapa u niz ranobaroknih hrvatskih crkava u Zagrebu, Varaždinu i u Samoboru. Njihovom susljednom izgradnjom sazrijevao je novi tip hrvatske crkvene građevine, barokni po svojoj osnovnoj zamisli, a izrazito „domaći“ po izuzetno uspješno prilagođenim dimenzijama i po odmjerivosti u upotrebi dekorativnih elemenata.⁵⁶

Oprema prostora

U čestim varaždinskim požarima tijekom 17. i 18. stoljeća najčešće je stradavala drvena crkvena oprema. Današnji manjak ranobaroknih umjetnina u našim crkvama

doveo je do pomisli da je opremanje tih crkava trajalo dulje vremena.⁵⁷ Tu tvrdnju pobijaju onodobni vizitacijski zapisi i opisi crkava i njihova inventara. Za varaždinsku franjevačku crkvu sačuvano je i nekoliko ugovora s izvođačima, bilješke o utrošku sredstava i o naknadnim premještanjima pojedinih dijelova opreme, a sačuvan je i dio ranobaroknog inventara.⁵⁸ Ni jedan komad stilski ne odgovara vremenu posvećenja crkve u kojoj se već te 1657. godine nalazilo sedam oltara. Od onoga što je nakon požara 1665. pa do kraja 17. stoljeća bilo obnovljeno, u crkvi se još uvijek čuva, doduše samo jedan, ali zato izuzetno vrijedan dio inventara - velika propovjedaonica, koja je poslužila kao okosnica ukupnom ikonografskom programu crkve. Na propovjedaonici je doduše, uz zapis VINEA DOMINI SERAPHICA upisana i godina 1657., no to je samo godina posvećenja crkve, ali ne i datacija same propovjedaonice, jer Klimpacher navodi da je propovjedaonica podignuta i pozlaćena oko 1670. Nekolicina autora koji su o njoj pisali ne slaže se o vremenu njezina nastanka, ali u nedostatku sigurne datacije, najvjerođostojnije je zaključivanje D. Baričević koja na temelju poredbene analize određenog tipa ornamentike smatra da je propovjedaonica nastala oko 1675. godine, dakle svakako u valu obnove koja je slijedila neposredno nakon požara.⁵⁹ Govornicu povezuje s kruništem začelna stijena s Isusovim trigramom, na govornici i dugom pristupnom hodniku (koji teče duž zida kapele sv. Franje) prikazan je Isus sa svojih 11 vjernih učenika, na kruništu su četiri najistaknutija franjevačka naučitelja, a Jaganjac Božji na otvorenoj knjizi i spomenuti zapis tumače da je Isus trs okružen apostolima kao mladice, jednako kao što su i franjevci u kruništu, ali i ostali raspoređeni po svoj crkvi, mladice istoga trsa.

Današnji veliki oltar sv. Ivana Krstitelja izuzetan je po arhitektonskom rješenju; on ne samo da zauzima cijelu širinu svetišta, nego je bio izvorno predviđen za tri oltarske menze.⁶⁰ Inicijalna sredstva za njegovu gradnju osigurao je 1698. godine varaždinski trgovac Ivan Gartner, nacrt za oltar izradio je franjevac Krištofor Zettl (Bavarac koji je zavjetovan u Varaždinu 1684., a umro u Krapini 1707.). Arhitekturu oltara izvela su dva mariborska stolar Herman Sultz i Matija Simon, kipove mariborski kipar Franz Kristof Reiss, a veliku sliku *Krštenja na Jordanu* bečki slikar Bernardo Weiteren 1701. godine.⁶¹ Te je godine isti slikar, boraveći u samostanu, izradio još četiri manje slike, ali budući da originalna slika s velikog oltara nije sačuvana, ne mogu se identificirati ni ostale (bar ne prije temeljite restauracije oltarnih slika u crkvi).

Na glavnom se oltaru naime danas nalazi već treća slika. Nabava jedne bidermajerske spominje se 1839. godine u *Liber Constitutionum: Imago BM in Reflectorio* et *S Joann Bapt ad aram M[ajorem] novae*, ali je ta (zbog slabije umjetničke vrijednosti ili oštećenja) već dvadesetak

godina poslije zamijenjena sadašnjom koja je desno dolje signirana JOHANN BEYER PINXIT GRATZ 1857.⁶²

Za razliku od slike na glavnom oltaru, one nad (nesaću-vanima) pobočnim menzama nalaze se ondje od postavljanja oltara, a izradio ih je, sudeći po signaturi, također 1701. slikar Johann Georg Zirky. Slike prikazuju dva nešto ranije beatificirana franjevca, i to sv. Ivana Kapistranskoga i Paškala Bajlonskoga, uokvirena s po dvije male slike sa scenama iz njihova života.

Ovaj, na samom pragu 18. stoljeća dovršen i slikama tako opremljen oltar, pozlatio je tek 1715. sa svojim pomoćnicima zagrebački slikar Joakim Schidt. Tiskom objavljeni ugovor između tog slikara i varaždinskih franjevaca⁶³ otklanja svaku pomisao o nekom drugom izvođaču (pa i o I. G. Milleru, kako to pretpostavlja Vrišer).⁶⁴

Osim glavnoga oltara posvećena titularu crkve, ali posredno i franjevcima, odnosno Presvetoj euharistiji,⁶⁵ u svakoj se pobočnoj kapeli nalazi po jedan oltar. Šest od njih (ako se izuzmu oltarići pod pjevalištem) posvećeno je i danas istim zaštitnicima kojima su bili posvećeni i oni koji su se u crkvi nalazili još prigodom njezina posvećenja 1657. Tada se naime poimence spominju oltari sv. Franje, sv. Antuna i sv. Didaka s lijeve strane te oltari sv. Ladislava, Majke Božje Škapularske i sv. Klare s desne. Ti su oltari bili oštećeni u požaru 1665., nakon čega su popravljani, a dodani su im oltar sv. Ane u svetištu te oltarići Sv. Križa i sv. Vinka - poslije Majke Božje Žalosne - pod pjevalištem. Iz toga su razdoblja poznati podaci o boravku dvojice franjevaca: stolara Barnabe Vajdića (1655. i 1660.) i Josipa Verčina (1680.) u varaždinskom samostanu.

Noviji zreobarokni oltari koji su tijekom prve polovice 18. stoljeća zamijenili starije, prislonjeni su uz uže pročelne zidove svake od šest kapela, za razliku od oltara sv. Ane i ona dva pod pjevalištem koji su okrenuti prema središnjem prolazu. Šest većih oltara u kapelama djelo su iste, najvjerojatnije samostanske, stolarske radionice. Rađeni su susljedno jedan za drugim, ali po istoj osnovnoj shemi, a uporno ponavljanje istovjetnih oblikovnih elemenata na njima čine ih cjelinom koja daje ritam kretanju prema svetištu. Taj ritam posebno naglašavaju istaknuti svrdlasti stupovi na oltarima, koji pod utjecajem svjetla svojom plastičnom valovitošću unose posebnu dinamiku u prostor. Kad se nanižu podaci o boravku laika stolara u varaždinskom samostanu od 1713. do 1750. i usporede s podacima o dovršenju i posvećenju pojedinih oltara (vidi kronološki pregled), upada u oči njihova susljednost. Stoga se nameće zaključak da su stolari bili raspoređeni u Varaždin upravo zbog izradbe oltarne arhitekture.

Raspored oltara i njihova sadržajna povezanost upućuju na promišljeno programiranje. U prve dvije kapele (brojeno od svetišta) s jedne je strane osnivač reda sv. Franjo Asiški, a njemu nasuprot utemeljitelj zagrebačke biskupije sv. Ladislav, čije je ime ponijela sredinom 17. stoljeća i franjevačka provincija u kojoj se nalazio varaždinski sa-

mostan. U sljedećem paru kapela oltari su sv. Ante i Bl. Dj. Marije, zaštitnice franjevaca, ali i stare provincije iz koje je izrasla ladislavska. Uz dva posljednja oltara, sv. Klare i sv. Didaka, tješitelja bolesnih i siromašnih, smislom su povezana dva pasionska oltarića u ulaznom prostoru pod korom. Iako su sve do u 19. stoljeće sačuvani i stari titulari i njihov izvorni razmještaj u crkvi, neki su oltari u zreobaroknom razdoblju dopunjeni likovima svetaca koji u 17. stoljeću još nisu bili kanonizirani. Tako je osim spomenutih likova sv. Ivana Kapistranskoga i sv. Paškala s glavnog oltara na oltar sv. Antuna Padovanskoga dodan kip sv. Ivana Nepomuka (kanoniziran 1729.), kojega su franjevci zbog njegova propovjedničkog dara uklopili u svoju redovničku ikonografiju. Na ostalim su oltarima uz franjevačke svece (Bernardin na oltaru sv. Franje, Paškal i Salvator na oltaru sv. Ladislava [danas su na oltaru sv. Klare] uglavnom u baroku uobičajeni sveci i svetece.⁶⁶ Ovo prožimanje franjevačke ikonografije s općom pokazuje s koliko su vještine tvorci programa i njihovi realizatori koristili mogućnosti simboličkog izražavanja za izricanje teoloških poruka. Te zamisli narušene su tek kada opada barokno obrazovanje, pa se tako i u Varaždinu tek u 19. stoljeću uklanja oltarna slika sv. Didaka iz crkve, a na njegovo se mjesto premješta slika sv. Ladislava, dok se u prvu kapelu zdesna postavlja nova slika sv. Barbare, zaštitnice umirućih (kojoj bi prema baroknoj koncepciji prostora mjesto moralo biti u dnu crkve, eventualno upravo na oltaru sv. Didaka). Istodobno se premještaju i kipovi na oltarima, što dovodi do ikonoloških nedosljednosti.

Iz izloženoga se razabire da je programsko, pa i vizualno oblikovanje ovoga prostora sazrijevalo postupno još tijekom 17. stoljeća, ali barokna je zrelost postignuta u drugom desetljeću 18. (dakle još uvijek prije postavljanja današnjih oltara). Najveću zaslugu u tom procesu imao je o. Maksimilijan Klarić koji je o svim poslovima vodio veoma detaljne bilješke (*Piae aemulationis*, 1698.-1715.), koje nažalost nisu u cijelosti sačuvane. Danas više ne možemo znati nije li on možda želio cijelu crkvu postupno prekriti štukaturom, no zna se da je veoma rano počeo skupljati sredstva za takvo ukrašavanje dviju kapela u crkvi,⁶⁷ posvećenih sv. Franji i M. B. Škapularskoj. Međutim, štukaturom su konačno bile ukrašene dvije druge kapele. Budući da su to pak bile dvije nasuprotne središnje kapele, mislim da je tu riječ o promišljenom komponiranju prostora (bez obzira na to što su se oko tih dviju kapela okupljali i inače bratimi dviju najpopularnijih varaždinskih bratovština). Bez ikakvih građevinskih zahvata (osim ako baš s tom akcijom nije bilo povezano zatvaranje spomenutih bifora na neizvedenim galerijama iznad kapela), samo naglašenim uresom zidova spomenutih kapela uz uočljivu propovjedaonicu, u tom je izrazito longitudinalnom prostoru usred crkvenog broda dobivena za barok bitna centripetalna točka koja, bar na trenutak, zaustavlja kretanje od ulaza prema svetištu.

Kada su za taj pothvat bila osigurana inicijalna sredstva, franjevci su sklopili 1716. ugovor s mariborskim štukaterom Josipom Antonom Quadriom koji je uresio unutrašnjost kapela, kao i njihove pročelne zidove.⁶⁸ Nema podataka o izvedbi odgovarajućih slika u Quadrijevim medaljonima, a današnje zidne slike u njima nastale su, sudeći po njihovim stilskim svojstvima, nešto kasnije, no ipak prije postavljanja današnjih oltara u te kapele, dakle prije sredine tridesetih godina 18. stoljeća.

Iako su franjevci, potpomognuti donacijama građana i lokalnog plemstva, posvećivali veliku pažnju uređenju crkvenog prostora, nisu zanemarivali ni ostale prostorije.

Među prvima je, a do danas gotovo potpuno sačuvana, kapelica sv. Josipa uz sjeverni zid crkve. Uska, duguljasta i visoka prostorija utisnuta je u procijep što ga tvore sjeverni i istočni zid stare crkve i današnji južni zid samostanskog hodnika uz crkvu te stubište koje vodi u samostan (što bi možda moglo značiti da je pripadala starom samostanskom sklopu). Krajem sedamdesetih godina u toj je prostoriji bio pohranjen ljekarnički pribor koji je mogao biti prebačen u novu ljekarnu tek oko 1687. kada je vanjsko samostansko krilo bilo dovršeno. Budući da je Praunspergerova supruga umrla 1689.,⁶⁹ a on sam, sudeći prema natpisu u kapelici, 1692., to bi moglo biti približno vrijeme dovršenja veoma bogatoga ureda toga prostora. Ondje su uz sadreni oltar s prostorom za oltarnu sliku i svi ostali zidovi prekriveni veoma plastičnom štukaturom čiji autor još nije poznat (a njegovo eventualno povezivanje sa štukaterskom radionicom Quadrio pripadalo bi razdoblju Antona Quadria st., oca onoga majstora koji je 1716. uresio kapele u crkvi). Omanji medaljoni među štukaturama ispunjeni su prizorima iz života Sv. obitelji i danas su teško oštećeni, ali na temelju starije fotografske dokumentacije i sačuvanih fragmenata može se pomišljati na štajersko podrijetlo njihova autora.⁷⁰

Gotovo istodobno završeni su građevinski radovi u sakristiji koja je također opremljena plitkom štukaturom na svodu (ali o vremenu njezine izvedbe nema podataka). Mariborski stolari, graditelji velikog oltara, izradili su početkom 18. stoljeća namještaj za taj prostor,⁷¹ a sve potrebne okove za taj namještaj izradio je također mariborski majstor bravar. Otvoreno je pitanje nisu li istog majstora angažirali i za izvedbu ureda od kovanog željeza za Praunspergovu kapelu.

Ostale samostanske prostorije, uključivši i najrepresantivniju među njima - blagovaonicu - veoma su skromno oblikovane. Blagovaonica je izvorno mogla dojmiti posjetitelja svojim dimenzijama i skladno izvedenim svodom, no taj je prostor poslije mijenjan i skraćivan, mijenjani su raspored i ritam prozora te su potpuno narušene njegove osnovne proporcije i zanemarena uloga svjetla u prostoru. Sudeći prema oskudnim bilješkama u samostanskim spisima, taj je prostor, kao i ostale sobe i hodnici samostana,

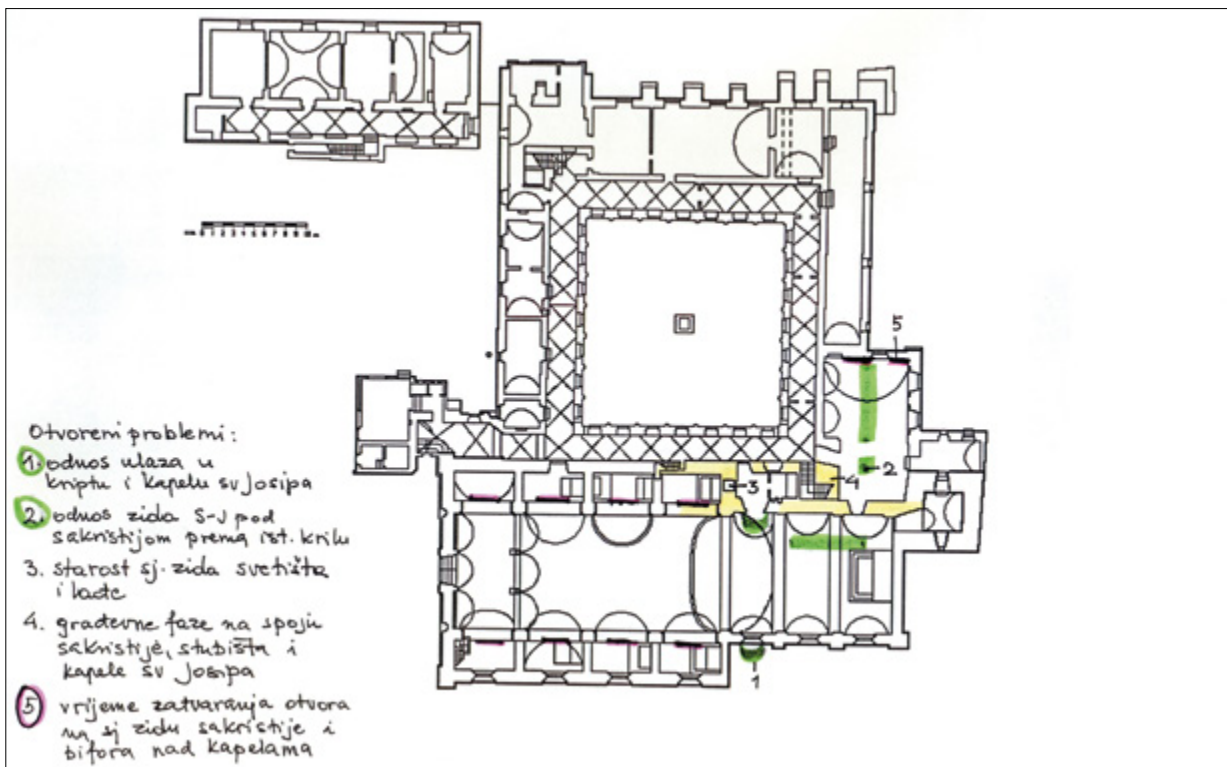
bio urešen jedino slikama koje su najčešće bile promišljeno usklađene s namjenom prostorija.⁷²

Izuzetak je jedna od prizemnih prostorija u pobočnoj samostanskoj zgradi, izvorno namijenjena smještaju ljekarne. Ondje je pavlinski slikar Ivan Krstitelj Ranger 1750. ostvario po dimenzijama malenu, ali sadržajno složenu zidnu sliku koja prekriva plitki svod negdašnje ljekarne. Veličajući Blaženu Djevicu Mariju kao Nebesku Mudrost, slikar je veličao i ljudsku mudrost, a preko nje i ljekarništvo, upozoravajući istodobno da čovjekovo znanje i spoznaja ovise o Bogu. Tu složenu misao ilustrirao je alegorijama prapočela (vode, ognja, zraka i zemlje) te prizorima iz života starozavjetnih proroka, smjestivši u dno kompozicije (na istočnom rubu svoda) personifikacije četiriju kontinenata. Njihov položaj u dnu iluzionističkih stuba, izvedba perspektive iluzionističke arhitekture te vođenje svjetla (koje kod ovog slikara uvijek podjednako ovise o slikanim kao i o stvarnim izvorima svjetla) upućuju na to da je ta oslikana prostorija bila spojena s onom s njezine zapadne strane ili otvorenim lukom ili bar glavnim ulazom jer je osnovni pogled na kompoziciju zamišljen upravo s te strane.⁷³

Umjetnici i njihovi dometi

Iako samostanski sklop sv. Ivana u Varaždinu ima tako dugu dokazanu povijest, današnji njegov izgled pokazuje samo svoje barokno lice i domete baroknih stvaralaca.

Dvije najstarije i za izgled sklopa najzaslužnije osobe, gradački zidari Master Stephan i Peter Rabba nisu rasvijetljene ni u našoj ni u austrijskoj povijesti umjetnosti pa se ne može prosuditi jesu li bili samo izvođači tuđe zamisli ili i tvorci planova, a isto tako ne može se ustanoviti jesu li i inače bili povezani s franjevcima u tom najzgodnijem graditeljskom zamahu franjevaca u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Uz njih dvojicu, u Varaždinu su radili i štajerski štukateri (talijanskoga podrijetla) iz obitelji Quadrio. Mlađi od njih, Josip Antun, sigurni je autor sadrenog ureda kapela sv. Ante Padovanskoga i Majke Božje Škapularske, a možda je njegov otac (istog imena) ili neki od članova njegove dosta zaposlene radionice radio i na uređenju kapele sv. Josipa uz crkveno svetište. Iz Maribora dolaze i stolari Simon i Sulz, izvođači drvene arhitekture velikoga oltara prema nacrtu franjevca K. Zettla, koji je u Hrvatsku došao iz Bavorske pa je najvjerojatnije odande i njegov osjećaj za ranobarokno oblikovanje. Ne bi trebalo odbaciti misao da je on autor i ostale opreme (sakristije i svetišta) koju su izradili početkom 18. stoljeća (do 1706.) isti stolari. Ni unutar štajerske povijesti umjetnosti nisu još utvrđene moguće veze stolara (Sulza i Simona) iz Maribora i mariborskog kipara F. K. Reissa koji je izradio monumentalne kipove za taj oltar. Pet slika za varaždinske franjevce izradio je na samom pragu 18. stoljeća bečki slikar B. Weiteren koji također ne pripada poznatijim imenima bečkog baroka pa ne bi tre-

Shema 3: Prijedlozi daljnjih konzervatorskih istraživanja (nacrtala M. Mirković)
Suggestions for further conservation research (drawing by M. Mirković)

balo iznenaditi otkrije li se da je on i ondje bio povezan s nekom redovničkom zajednicom.

Još su brojniji umjetnici koji dolaze iz bližih štajerskih gradova poput Ptujia ili Ormoža (gdje je osim toga bio novicijat provincije sv. Ladislava pa su se ondje okupljali i poslije djelovali na području provincije i mnogi *conversi*, braća laici kao umjetnici). Neki od umjetnika s toga graničnog područja, iako su imali građanska prava u Štajerskoj, posjedovali su kuće i u Varaždinu, radili i na tom području te se mogu s punim pravom smatrati domaćim umjetnicima. To se posebno odnosi na Millera koji je za franjevce radio od osamdesetih godina 17. stoljeća do kraja prvog desetljeća 18.⁷⁴ Istodobno s njime od 1701. do 1715. radio je povremeno za franjevce i I. G. Zirky, kojega franjevci nazivaju *svojim dobrim prijateljem*.⁷⁵ Za varaždinske franjevce radi krajem 17. stoljeća varaždinski gradski kipar Ivan Jakob Altenbach, a sudeći po stilskim svojstvima, zrelobarokni kipovi na oltarima iz 18. stoljeća također su djela veoma kvalitetnih, ali za sada nedovoljno poznatih varaždinskih kipara.

Nakon angažiranja pozlatarske radionice zagrebačkog slikara J. S(c)hidta 1715., pa sve do rada ptujske pozlatarsko-slikarske radionice A. Pachmayera 1744., nema bilježaka o pozivanju umjetnika izvan reda pa bi se (*per analogiam*) moglo zaključiti da je porastao broj umjetnika i obrtnika laika u franjevačkom redu koji su zauzeto, ali samozatajno radili na opremi (mislim prije svega na stolarske radove na oltarima) crkve i njezinu održavanju. S

njima nisu sklapani ugovori, u samostanskim matrikulama zapisani su samo ako su bili trajno (znači za cijeli „mandat“ ili dok to dugotrajniji posao zahtijeva) smješteni u jednom samostanu. Tako su npr. od 1713. do 1740. kontinuirano boravila braća laici stolari, i to od 1713. do 1724. (u vrijeme rada na oltaru sv. Franje) A. Kirschner, 1725.-1730. F. Weiss, 1732.-1736. P. Ianni (rade se oltari sv. Antuna i Majke Božje Škapularske) te 1737.-1740. G. Jäger, kojem se 1740. pridružuje H. Curcz. U drugoj polovici stoljeća stolari borave u Varaždinu povremeno, a osim njih su između 1753. i 1756. ovdje graditelji drugih po redu poznatih orgulja C. Jaeger i V. Zollner koji su u Varaždinu bili samo zbog izmjene starih orgulja (iz 1669.?) i izrade novih.

Nema doduše ni pisanih podataka o djelovanju Ivana Krstitelja Rangera u varaždinskom franjevačkom samostanu, ali njegov stil je tako prepoznatljiv da ne može biti dvojbe o njemu kao autoru fresaka u samostanskoj ljekarni.

Za sada nedostaju podaci o većem angažiranju gradskih umjetnika, iako njihov broj u gradu u to doba nije bio mali.⁷⁶ S druge pak strane, od relativno velikog broja braće laika umjetnika ladislavske provincije⁷⁷ zabilježen je samo petogodišnji boravak Engelberta Maenhoffera (1735.-1739.), ali nije poznata njegova djelatnost. Josip Litohorski, koji je kao skulptor registriran u Ormožu (1742.-1745.), izgleda da je napustio to zanimanje jer je u Varaždinu bio 1746. upisan kao kuhar!

Svakako treba istaknuti činjenicu da je najveći dio autora angažiranih počam od sredine 17. stoljeća naovamo na izgradnji i opremi ove crkve anonimni, pa to ne treba shvatiti kao dokaz da su njihova djela i rješenja manje kvalitetna. Naprotiv, vidljiva kvaliteta ovoga sklopa kao cjeline trebala bi biti poticaj za daljnja sustavnija istraživanja. Homogenost prostora i srodnosti s nekim rješenjima u drugim franjevačkim samostanima iste provincije upućuju na to da su na njihovu stvaranju djelovali isti umjetnici. Među njima je bilo svakako izučenih, ali i priučenih franjevačkih laika, kao i kvalitetnijih slikara i kipara školovanih u jačim štajerskim, tirolskim pa i talijanskim radionicama, koji su se nastanjivali u hrvatskim i štajerskim gradićima, djelujući na relativno širokom pograničnom prostoru. Kontinuirani prtok novih umjetnika (ali i odlazak domaćih na „usavršavanje“) donosio je uvijek svježije stilske novine koje su sprečavale stilsku retardaciju.

Zaključak

Taj postupni, ali skladni razvoj franjevačkoga sklopa, uz istodobno uraštanje inventara različite kvalitete u homogeno cjelinu u kojoj svako novo rješenje poštuje zatečeno, doseglo je u varaždinskoj crkvi puninu koja se održavala sve dok je uz likovnu komponentu bila istaknuto važna i ona teološka. Razgradnja izvorne barokne koncepcije počela je relativno kasno, ali je ikonološka okosnica uza sve to još jasno čitljiva. Ta činjenica nameće potrebu višestruke brige za ovaj najcjelovitiji barokni sklop u Varaždinu. Ta briga mora biti usmjerena u nekoliko područja istodobno.

Službi zaštite morala bi biti primarna briga zaštita svega zatečenoga, jer je gotovo cjelokupni inventar ugrožen zbog nedovoljnog ulaganja. Stoga treba zaštititi drveni inventar - oltarnu arhitekturu, kipove i sitne drvene ukrase, kako ne bi propadali dok ne dočekaju restauraciju. Veli-

kom oltaru koji je izvorno bio crn s pozlatama, posrebnjima i kolorističkim lazurama treba vratiti izvorni izgled. Susljedno treba restaurirati i ostale oltare. Potrebna dopuna pojedinih oštećenih dijelova neće biti preteška jer je arhitektonika i dekorativna plastika tih oltara srodna pa u crkvi samoj postoje potrebni „predlošci“. Treba predvidjeti obnovu i ostaloga namještaja u crkvi i sakristiji (zaustaviti pri tome moguću devastaciju sakristijskih ormara koji danas nisu posve funkcionalni).

Podjednaku pažnju treba posvetiti obnovi oltarnih slika koje bi omogućile otkrivanje njihovih autora, ali i mnogobrojnih slika iz samostanske zbirke. Ne treba smetnuti s uma da se ondje nalazi relativno velik i zaokružen opus dosad najstarijega poimence poznatoga varaždinskog slikara, I. G. Millera.

Zasebnu skupinu čine zidne slike i s njima povezane štukature, koje su dosad u više navrata izrazito nestručno „čišćene“ pa i preslikavane (tu ubrajam i baroknu, preslikavanjem posve upropašenu sunčanu uru na južnom crkvenom zidu).

U tom sklopu ne treba ispustiti iz vida najznačajnije zidne slike varaždinskih franjevaca, one u staroj ljekarni, djelo Ivana Krstitelja Rangera, koje bi i likovnim i ikonološkim značenjem trebale biti među najprivlačnijim atrakcijama grada, a već desetljećima naočigled propadaju zbog nemara, parcijalnih rješenja i kroničnog nedostatka sredstava potrebnih da se taj mali, ali dragocjeni ansambl, restaurira, a prostor revitalizira.

Usporedno s tim, u biti izrazito zaštitarskim, radovima trebalo bi nastaviti započete sustavne radove na obnovi crkvene i samostanske arhitekture.⁷⁸ Oni bi morali neizostavno obuhvatiti i istraživanja arhitekture koja će potvrditi starost objekta te njegovo neosporno i neobično važno mjesto u urbaniziranju Varaždina od 13. stoljeća nadalje (shema 3). ■

Prilog: Kronologija nastanka i razvoja franjevačkoga samostanskog sklopa do 1990.

1238. spominje se zemlja (crkve) sv. Ivana u Varaždinu;
1371. spominje se samostan sv. Ivana;
1582. spominje se da su u požaru stradali samostan i crkva sv. Ivana;
1588. građani daju sredstva za obnovu, odnosno gradnju samostana;
1626. spominje se blagovaonica staroga samostana;
1626. spominju se nacrti manjeg samostana i potreba za izradom novog nacrtu za prostraniji samostan; sredstva za gradnju toga samostana obećao general Trautmansdorf, ali obećanje nije održao; franjevci su uz pomoć varaždinskih građana osigurali potrebna sredstva;
1626. - 1631. gradački zidar Master Stephan vodi gradnju franjevačkog samostana uz staru crkvu i ostatke staroga zvonika;
1639. veduta Varaždina Johana Ledentua, pogled sa sjeverozapada: ucrtani su crkva i sjeverno krilo samostana bez zvonika; sudeći po toj najstarijoj poznatoj veduti Varaždina, najprije je bilo podignuto

sjeverno krilo s blagovaonicom (istovremeno sa starom crkvom i približno istih gabarita);
1641. najvjerojatnije godina dovršenja novoga zvonika, uklesana u sjeverni zid zvonika u visini krova nove crkve;
1650. sklopljen ugovor s gradačkim zidarskim majstorom P. Rabbom o gradnji nove crkve;
1650. - 1655. izgrađena jednobrodna barokna crkva južno od novog samostana. Ispod crkve prostran prostor za ukop građanstva, plemstva i redovnika; popisi ukopanih koji su stradali u jednom od kasnijih požara; novosagrađena crkva je jednobrodna s dugim svetištem (od tri jarma) i dugačkim crkvenim brodom (četiri jarma). U ulaznom jarmu ugrađeno je pjevalište, a uz brod su s obje strane ugrađene bočne kapele. Iznad tih kapela bio je predviđen prostor za galerije otvorene prema brodu pravokutnim biforama. Iako se na biforama razabire završna obrada s naličjem, galerije iznad kapela izgleda da nisu uopće bile u funkciji;
1655. u Varaždinu boravi brat laik stolar Barnaba Vajdić;

1657. zagrebački biskup Petar Petretić posvetio crkvu sv. Ivana u kojoj se nalazi sedam oltara;
1657. godina zapisana na propovjedaonici; pretpostavlja se da se odnosi na godinu posvećenja crkve, a ne na izradu propovjedaonice koja je, sudeći prema stilskim svojstvima, dvadesetak godina mlađa;
1660. osigurano 1000 zlatnika za nabavu crkvene opreme; u samostanu opet boravi stolar Vajdić;
1665. požar poharao Varaždin i oštetio samostansku crkvu;
1665. - 1685. uklonjena sva oštećenja od požara;
1669. na stupu u kvadratu natpis AD HONOREM DEI PARAE ERECTA 1669 (što znači da je na njemu izvorno stajao kip Blažene Djevice Marije kao Bogorodice);
1669. u samostanu se spominje orguljaš pa su u to doba vjerojatno na pjevalištu bile postavljene orgulje; budući da je pjevalište bilo predviđeno isključivo za redovnike, postojao je prilaz na nj samo iz samostana;
1670. - 1675. datira se nastanak propovjedaonice; uobičajenoj propovjedaonici s kruništem dodan je dugačak prilazni hodnik duž cijele dubine kapele sv. Franje; na toj velikoj površini razvijen je osnovni likovni motiv Isusa s 11 vjernih apostola;
1678. jednokatnom samostanu dograđen je drugi kat na sva tri stambena krila zbog povećanog broja braće (studenata); ta je godina uklesana na biforu u 1. katu sjevernoga krila;
1678. - 1687. u zapadnom samostanskom dvorištu sagrađena je samostalna zgrada (na tri razine: prizemlje i dva kata) za ljekarnu i infirmariju (nemoćnicu) za starije i oboljele redovnike; oko 1680. za varaždinske je franjevce počeo raditi slikar I. G. Miller koji je izradio nekoliko serija slika za opremanje studijskih prostora u samostanu; u samostanu boravi brat laik stolar Josip Verčini;
1688. zbog opterećenja drugoga kata, sjeverni samostanski zid morao je biti poduprt masivnim potpornjacima, a hodnici ojačani željeznim zategama; otvoreno je pitanje nisu li uzrok tome i ostaci starije arhitekture, bilo u samim zidovima, bilo u temeljima zgrade, kojima se nova arhitektura nije statički dobro prilagodila;
1687. - 1692. okvirno razdoblje u kojem je uređena grobnica obitelji Praunspurger ispod kapelice sv. Josipa; 1689. ukopana je u njoj supruga varaždinskog senatora Danijela Praunspurgera, a 1692. i sam senator; u to je doba kapelica sv. Josipa urešena štukaturom i zidnim slikama te opremljena kvalitetnim kovanim rešetkama; i slike i štukature pokazuju vezu s istodobnom štajerskom umjetnošću, ali nisu signirani;
1689. spominje se dovršenje sakristije koja je smještena sjeverno od svetišta između samostanskog stubišta i malog spojnog hodnika prema zvoniku; ispod sakristije je grobnica i stari zid samostana; u potkrovlju te prostrane dogradnje, koja je šira i viša od istočnog krila samostana, razabire se šiljast lučni otvor na sjevernom zidu, naknadno zazidan, ali još uvijek neobjašnjive funkcije; možda bi podrobnija analiza spomenute vedute⁷⁹ iz 17. st., ako se pokaže da doista prikazuje onodobni Varaždin, mogla osvijetliti tu građevnu fazu; iznad presvođene sakristije je samostanska biblioteka;
1698. o. Maksimilijan Klarić prikupio sredstva za izradu novog velikog oltara;
1699. - 1701. mariborski stolari Simon i Sulz izradili su arhitekturu velikog oltara s tri menze, iz Maribora su dopremljeni Reissovi kipovi, a iz Beča velika oltarna slika B. Weiterena; slika nije sačuvana pa se ne zna jesu li njegova i dva omanja medaljona s Marijom i Gabrielom uatici oltara, iako se zna da je 1701. Weiteren boravio u samostanu, gdje je izradio još četiri manje slike;
1701. I. G. Zirky izradio je šest slika iznad sporednih menzi velikog oltara i jednu (sv. Paškala) signirao i datirao;
1701. - 1705. Simon i Sulz izradili su namještaj za sakristiju i svetište crkve;
1703. dotadašnja „kapela pokojnika“ desno pod korom uređena kao kapela Sv. Križa;
1705. - 1706. slikar Ivan Gjur Miller izradio je sliku Blažene Djevice Marije i 12 slika apostola koji su bili razmješteni na pilastre razdjelnih zidova između kapela, a Petar i Pavao nad stupove koji nose pjevalište (Mirković 1989:29);
1706. potpuno dovršen faldistorij u svetištu crkve;
1715. ekipa zagrebačkog slikara J. S(c)hidta pozlatila i obojila veliki oltar, sačuvan originalni ugovor;
1716. sklopljen ugovor s mariborskim štukaterom J. A. Quadriom o ukrašavanju srednjih kapela u crkvenom brodu štukaturom;
1725. oltar sv. Franje; središnji dio retabla može se okretati tako da se može umjesto kipa izložiti slika; u samostanskoj zbirci čuva se slika sv. Franje u mramoriziranom drvenom okviru, rađena za taj oltar, datirana 1725.;
1725. - 1730. u Varaždinu radi brat laik stolar Ferdinand Weiss;
1732. - 1736. u Varaždinu radi brat laik stolar Pankracij Janni;
1735. - 1739. u Varaždinu radi brat laik slikar Engelbert Maenhoffer;
1738. kronogramom su datirane zidne slike u kapeli sv. Antuna, ali je otvoreno pitanje ne odnosi li se ta godina samo na oslikavanje pročelne stijene (te su slike, naime, uočljivo slabije kvalitete, ako nisu loše preslikane);
1737. - 1740. u Varaždinu boravi brat laik stolar Gaudencije Jägerey;
1739. dovršen je oltar u kapeli sv. Antuna; prema načinu na koji je oltar zaklonio zidne slike, stječe se dojam da je između njih veći vremenski raspon te da je izvođaču oltara bio preči sklad između pojedinih oltara negoli usklađivanje sa zidnim slikama zbog kojih bi inače morao umanjiti dimenzije oltara; oltarna slika mogla bi biti djelo nekog franjevačkog slikara ili bar slikara koji je radio za više njihovih samostana; precizniji podaci o autoru saznat će se tek nakon restauriranja slike;
1740. Jägerey se pridružuje brat laik stolar Henrik Curcz;
1743. dovršen je oltar sv. Didaka u kapeli uz sjeverna vrata u samostanski kvadrat; svečeva slika (ili kip) koja je naknadno uklonjena s oltara ne čuva se više ni u samostanskoj zbirci;
1743. naslikana je i najstarija sunčana ura na južnom zidu samostanske crkve s prikazom Blažene Djevice Marije s Isusom;
1744. dovršen je oltar sv. Klare; oltarna slika svete (koju treba očistiti) pokazuje stilske srodnosti sa zidnim slikama u kapeli sv. Antuna i ubraja se među kvalitetnije oltarne slike u ovoj crkvi;
1744. za varaždinske franjevce rade ptujski slikari Pachmayer i Fellner;
1746. u Varaždinu radi brat laik stolar F. Weiss;
1747. oltar Majke Božje Škapularske dovršen je u godini koju daje i kronogram (vezan uz zidne slike u medaljonima 30 godina starijih štukatura);
1747. kronogramom su datirane zidne slike u medaljonima između štukature u kapeli M. B. Škapularske, ukupan oslik kvalitetom znatno zaostaje za slikama u kapeli sv. Ante;
1748. dovršen je oltar sv. Ladislava u kapeli nasuprot kapeli sv. Franje; oltarna slika s tog oltara prenesena je na oltar sv. Didaka; slika također nije lako čitljiva zbog slojeva nečistoće, a možda i nestručnih preslika; neki stilski elementi i stanovita rustičnost ukazuju na to da bi slika mogla biti starija od oltara (možda čak iz 17. stoljeća), ali će se točnije vrijeme nastanka i pitanje autora moći razriješiti tek nakon čišćenja slike;
1749. u Varaždinu radi brat laik stolar Leonard Sisser;
1750. pavlinski slikar I. K. Ranger oslikao je i datirao samostansku ljekarnu; prostorija i slike u njoj u veoma su teškom stanju i zahtijevaju hitnu obnovu;
1751. - 1755. u Varaždinu radi brat laik stolar Robert Pocz;
1753. - 1756. istodobno su franjevačka braća laici Cirijak Jaeger i Vital Zolner, po zanimanju graditelji orgulja, rastavili stare orgulje

- (iz 17. st.), dijelove iskoristili i sagradili nove orgulje za pjevalište samostanske crkve;
1762. - 1763. u Varaždinu radi brat laik stolar Ionas Fesemayr;
1765. - 1767. u Varaždinu radi brat laik stolar Ubaldus Steinhaus;
1766. grofica Suzana Nadaždi dala je izraditi za, najvjerojatnije, stariji oltar sv. Vincenta (varaždinskih trgovaca), lijevo pod crkvenim pjevalištem, novu svečevu sliku;
1777. - 1779. u Varaždinu radi brat laik stolar Zephyrin Wolckenstein;
1780. izrađena je za svetište intarzirana klupa hrvatskog bana grofa Franje Nadažda; u samostanskoj zbirci čuva se banov portret iz približno istog vremena;
1786. slika sv. Vincenta s oltarića pod korom premještena je nad vrata u sakristiju, a na njezino je mjesto prenesen tzv. milosni lik Žalosne Gospe Ormoške iz ukinutog samostana iste provincije u Ormožu;
1831. popravljen krov na zvoniku i nabavljen novi križ s jabukom za zvonik;
1841. oltar sv. Ladislava pretvoren u oltar sv. Barbare, oltarna slika nepoznatog autora;
1887. obnovljena samostanska blagovaonica;
1888. podzidani svi južni oltari u crkvi, zazidana samostanska grobnica pod crkvom, franjevački laik umj. stolar Kajetan Kuhanc (sa završenom zagrebačkom obrtnom školom) izradio je klupe za crkvu;
1889. popravljeno krovništvo crkvenog zvonika;
1890. 14. travnja Varaždin zadesio velik potres, samostanski sklop oštećen;
1890. soboslikari Martin Sodić i Antun Rihar preličili crkvu: popravili slike kod sv. Antuna, a stranom i nanovo pomaljane (iz samostanske Kronike);
1891. renovirani oltari sv. Franje i sv. Antuna, sv. Ane i M. B. Škapularske; faldistorij i oltare pozlatio iste godine Franjo Voršić;
1893. - 1894. obnovljeni preostali oltari: sv. Barbare, sv. Klare i sv. Ladislava;
1896. dovršeno prekrivanje svih krovova na samostanskom sklopu;
1897. kupola zvonika prekrivena bakrom, bravar Ivan Hercezi izradio novi križ;
1898. obnovljene barokne orgulje;
1902. popravljen srednji [očito prvi] kat na strani dvorišta [dakle sjeverno pročelje], načinjeni su novi prozori, bolte su se morale porušiti jer su se od zida pomakle te se je morao tzv. Stockat[...] staviti na svih pet sobah; na sjevernom se pročelju vide izmijenjeni otvori za prozore;
1903. samostanska crkva je elektrificirana;
1905. radovi na istočnom samostanskom krilu, traverzama je učvršćen pod knjižnice, položen parket i povećani prozori;
1908. dvjesto godina star veliki oltar od čvrsta i dobra orahova drva, crnom bojom bojadisan, obnovio mariborski pozlatar Josip Zorati;
1909. u kvadratu je dignut drugi kat hodnika do crkve (na sjevernom crkvenom zidu sačuvana još uvijek vanjska žbuka i dijelovi naliča [vidljivi i u potkrovlju]);
1912. popravljene stube u sjeverozapadnom dijelu samostana od blagovaonice na kat;
1913. 3. svibnja našao je neki zidar kod popravka stubišta na tavan (nije precizirano sjevernog ili južnog) u zidu stari novac iz 17. stoljeća; svih 230 komada predao je dr. Brunšmidu za 100 kruna nagrade;
1913. varaždinski arhitekt Morandini kao poduzetnik vodio temeljitu obnovu crkve i samostana; uređene su gospodarske zgrade, oličeno sjemenište (stara nemoćnica), popravljen krov i zamijenjeni žljebovi na samostanu, oličeni zidovi i drvenarija na samostanu, drvene stube na drugom katu zamijenjene novima od umjetnoga kamena, stari veliki prozori na kraju obaju hodnika na sjevernom pročelju zamijenjeni su novima, obnovljen je prozor nad crkvenim portalom;
1922. obnovljene orgulje na crkvenom pjevalištu i probijeno stubište iz kapele Sv. Križa na pjevalište, jer građani kao članovi zbora nisu smjeli prolaziti kroz samostansku klauzuru;
1922. popravak crkve, otučena stara žbuka zamijenjena cementnom;
1922. samostanski kroničar zabilježio da je soboslikar Došek sfušario sunčanu uru;
1937. uklonjene barokne orgulje, nove su djelo Franca Jenka iz Št. Vida kod Ljubljane;
1953. - 1959. obnova crkvene unutrašnjosti koju je vodio konzervator dipl. ing. arh. Mladen Fučić: uleknucé svoda nasred crkve zabetonirano, crkva obojena, oltari su očišćeni, a veliki je prebojen, prozori su zamijenjeni, osim relativno novoga nad crkvenim portalom, kameni okviri očišćeni od boje (izgleda štokanjem);
1953. o. Ivan Krznar počeo čistiti zidne slike u kapeli sv. Antuna, ali se ustanovilo da se boja skida (očito intervencija Sodića i Rihara iz 1890); ispod toga sloja nalazile su se *al fresco* slike za koje su smatrali da su djelo I. K. Rangera; otkriven je kronogram koji daje dva puta 1738. i jedanput 1737. godinu; u čišćenju kapele na južnoj strani crkve nađen kronogram koji daje 1745./46. ili 47. godinu, ovisno o načinu čitanja;
1955. uklonjeni su zahodi koji su bili (u 17. st.?) prigradeni uza zid sakristije na istočnom samostanskom krilu;
1957. pregradnja prizemlja sjevernoga samostanskog krila: samostanska kuhinja povećana na štetu blagovaonice, zazidani su prozori blagovaonice na zidu uz hodnik i probijena nova vrata, na sjevernom zidu postavljeni su novi, veći prozori, a stari prebačeni na zid hodnika prema kvadratu;
1960. počela obnova crkvene vanjšine: pročelje crkve obojeno žutom bojom (nema podataka je li prije toga boja utvrđena sondiranjem ili je odabrana bez istraživanja);
1963. konzervatori pregledom ustanovili da se uz prostoriju s Rangerovim freskama nalazi praonica, zbog koje je jako povećana vlažnost zidova pa traže da se ona odatle ukloni;
1968. u svetište crkve postavljen oltar prema puku, prema nacrtu o. Ivana Krznara;
1968. novi nalič unutrašnjosti istočnog krila i preličena sjeverna fasada samostana (konzervatorski nadzor Željko Filipec, izvođač: zidarski poduzetnik Plantak);
1969. obnovljen nalič zapadnoga krila i kvadrata;
1970. kameni okviri vrata i prozora očišćeni (postupak nije opisan);
1972. priključak na gradski vodovod - počeli radovi;
1982. uređenje drugoga kata (zapad): topla voda iz bojlera, parketi itd.;
1983. priključak plina;
1983. postavljanje radijatora u svim etažama zapadnoga krila;
1983. počeli radovi na uređenju novih sanitarnih prostorija na prvom i drugom katu, na spoju prema bivšem kolegiju (starij nemoćnici);
1984. počela zamjena lima na tornju, cinčani žljebovi na crkvi zamijenjeni bakrenim;
1985. žbukanje crkve, istočnog krila samostana, dovršeni radovi na vanjskim zidovima samostana, uređen zid prema uršulinskoj ulici;
1986. izolirani od vlage južni i zapadni zid crkve; skida se žbuka i liči refektorij, postavljaju u njemu parketi i radijatori; ožbukani i obojeni toranj, postavljen munjovod;
1987. vrtlarstvo uređenje kvadrata; zamijenjen lim na gornjem dijelu lukovice na tornju; radovi na krovu crkve i samostana (popravljeni dimnjaci, tri su nanovo zidana, pretresani crepovi);
1989. dovršeno uređenje kuhinje (još 1957. dobila je od blagovaonice jedan jaram pa se proširila u dvije prostorije; to je bilo nespretno pa je sad od ostatka napravljena mala blagovaonica, od stare je kuhinje slijeva drvenom pregradom odvojena prostorija

za primanje gostiju, a u sredini je ostala prava kuhinja); preslikan sunčani sat (s Gospom Karmelskom);

1990. gradnja nove vjeronaučne zgrade uz ulaz u samostan s Franjevačkoga trga.

Bilješke

- 1 NADA KLAJČIĆ, 1976., 262.
- 2 MIRA ILIJANIĆ, 1975., 48.
- 3 TADE SMIČIKLAS, CD 1, 176-8., dokument br. 175.
- 4 MIRA ILIJANIĆ, SLAVKO KAPUSTIĆ, 1983., 171., sl. 1.
- 5 IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1886.
- 6 TADE SMIČIKLAS, CD IV, 48, dok. 44.
- 7 LUCAS WADDINGUS, 1934., t. VI, 5-6.
- 8 EMIL LASZOWSKI, 1903.-04., 191.
- 9 METOD HRG, 1976., PAŠKAL CVEKAN, 1978., LELJA DOBRONIĆ, 1984. a, 1984. b.
- 10 ZLATKO TANODI, 1942. i 1944.
- 11 MIRA ILIJANIĆ, SLAVKO KAPUSTIĆ, 1983., 170., pri čemu se poziva na GYÖRGYA Fejéra, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, Budim, 1829.-1844., i to sv. 4/1, 110. i TADE SMIČIKLAS, CD IV, 48, dok. 44.
- 12 ZLATKO TANODI, 1942., 42.
- 13 ADAM WIENAND, *Der Johanniterorden der Malteser Orden*, Köln, 1970.
- 14 LELJA DOBRONIĆ, 1984. a, 24-26, LELJA DOBRONIĆ, 1984. b.
- 15 TADE SMIČIKLAS, CD IV, 48., dok. 44.; TADE SMIČIKLAS, CD XIV, 352., dok. 263.
- 16 KREŠIMIR FILIĆ, 1944., 14.
- 17 FRANCISCUS GONZAGA, 1587.
- 18 LUCAS WADDINGUS, 1934., t. VI, 5-6.
- 19 VITOMIR BELAJ, 1992., 18.
- 20 MIRA ILIJANIĆ, 1975., 51.
- 21 ZLATKO TANODI, 1942., 300, dok. 224, sl. 12.
- 22 ADOLF WISSERT, 1935.; MIRA ILIJANIĆ, SLAVKO KAPUSTIĆ, 1983.
- 23 MIRA ILIJANIĆ, SLAVKO KAPUSTIĆ, 1983., 182, 184.
- 24 PAŠKAL CVEKAN, 1978., 52.
- 25 IVY LENTIĆ-KUGLI, 1988., 20-23.
- 26 MARIJA MIRKOVIĆ, 1992., 101.
- 27 JOSIP BARBARIĆ, 1990., 105.
- 28 KREŠIMIR FILIĆ, 1944., 23.
- 29 EUGEN KLIMPACHER, 1796.-97., 36.: *Locus vacuus aut vix allgua Monasterii mansisse rudera*; JOSIP BARBARIĆ, 1990., zapisnik od 10. 1. 1582: *ad reparationem enim monasterii* i zapisnik od 12. 4. 1582: *ad aedificationem monasterii*.
- 30 JOSIP BARBARIĆ, 1990., 288, 357.
- 31 Natpis s njega objavio je KREŠIMIR FILIĆ, 1944., 106.
- 32 EUGEN KLIMPACHER, 1796.-97., 10.
- 33 MIRA ILIJANIĆ, SLAVKO KAPUSTIĆ, 1983., 182, karta na str. 184.
- 34 Taj Master Stephan kojega spominje EUGEN KLIMPACHER, 1796.-97., '98. još nije identificiran.
- 35 EUGEN KLIMPACHER, 1796.-97., 15.
- 36 MIROSLAV KLEMM, 1984., bilj. 24 na nepaginiranoj str. 17. i kat. br. 47 te 48.
- 37 IGNACIJ VOJE, 1984., 262-264.
- 38 Abriss von Warasdien, Tuschzeichnung, Prov. Baden-Baden, HFK Bd. XII. fol. 32.
- 39 MIROSLAV KLEMM, 1984., kat. 49.
- 40 IGNACIJ VOJE, 1984., 265, pod signaturom GI a 220 lss.
- 41 MIROSLAV KLEMM, 1984., kat. br. 50, vl. Povijesni muzej Hrvatske.
- 42 MIROSLAV KLEMM, 1984., kat. br. 51, vl. Gradski muzej Varaždin.
- 43 IGNACIJ VOJE, 1984., 265. (veduta Varaždina na str. 131.).
- 44 Poziva se na IVY LENTIĆ-KUGLI, 1977. (b), 36.
- 45 MIROSLAV KLEMM, 1984., 7.
- 46 MIROSLAV KLEMM, 1984., kat. br. 52.
- 47 EUGEN KLIMPACHER, 1796.-97., 15.
- 48 PAŠKAL CVEKAN, 1978., 105.
- 49 PAŠKAL CVEKAN, 1978., 44, 68.
- 50 EUGEN KLIMPACHER, 1796.-97., 38.
- 51 EUGEN KLIMPACHER, 1796.-97., 39; PAŠKAL CVEKAN, 1978., 143.
- 52 EUGEN KLIMPACHER, 1796.-97., 42.
- 53 TOMISLAV PREMERL, 1992., 96.
- 54 SILVIJE NOVAK, 1988., 47-48.
- 55 DORIS BARIČEVIĆ, 1982., 122.
- 56 Sve četiri zagrebačke i varaždinske crkve (zajedno sa samoborskom župnom crkvom sv. Anastazije) ponavljaju isti koncept, koristeći se istim elementima: jednobrodni prostor s ugrađenim kapelama iznad kojih su galerije s pravokutnim biforama prema crkvenom brodu, te svetištem, čija širina odgovara širini broda (između kapela). Međutim, svetišta tih četiriju redovničkih crkava međusobno se razlikuju. Odudaranje svetišta zagrebačke franjevačke crkve samo je po sebi logično jer se ondje radi o očuvanom gotičkom dugačkom koru i istodobnom crkvenom brodu koji je bio još prije 1626. barokiziran ugradnjom pokrajnjih kapela. Napuštajući osnovne konture uske, dugačke i visoke gotičke crkve samo u jednoj dimenziji, u širini broda, autor ove crkve (Rabba?) usmjerio se prema oblikovanju zrelo-barokne propovjedničke crkve sastavljene od dva osnovna dijela: od svetišta i srednjeg broda kojem su podređene uže ili šire kapele u kojima će se poslije drugačijom orijentacijom oltara izraziti težnja prema isticanju crkvenog središta.
- 57 ANĐELA HORVAT, 1975., 196.
- 58 Vidi u: PAŠKAL CVEKAN, 1978. te MAKSIMILIJAN KLARIĆ, 1698.-1715.; EUGEN KLIMPACHER, 1796.-97.

- 59** O tome više u: EUGEN KLIMPACHER, 1796.-97., 37-39; KREŠIMIR FILIĆ, 1944., 105; ANĐELA HORVAT, 1975., 415-417; DORIS BARIČEVIĆ, 1965., 60-85.
- 60** SERGEJ VRIŠER, 1983., 437.
- 61** Podatke donose: MAKSIMILIJAN KLARIĆ, 1698.-1715.; KREŠIMIR FILIĆ, 1944., 95; SERGEJ VRIŠER, 1983., 37 i 438.; EUGEN KLIMPACHER, 1796.-97., 38.
- 62** KREŠIMIR FILIĆ, 1944., 98.
- 63** PAŠKAL CVEKAN, 1978., 76-77.
- 64** SERGEJ VRIŠER, 1983., 438.
- 65** MARIJA MIRKOVIĆ, 1983.
- 66** KREŠIMIR FILIĆ, 1944., 103-10.; PAŠKAL CVEKAN, 1978., 74-89.
- 67** MAKSIMILIJAN KLARIĆ, 1698.-1715., 7, 28, 44.
- 68** PAŠKAL CVEKAN, 1978., 81-83.
- 69** KREŠIMIR FILIĆ, 1944., 108.
- 70** MARIJA MIRKOVIĆ, 1983., 342.
- 71** MAKSIMILIJAN KLARIĆ, 1698.-1715., 30-35.
- 72** MARIJA MIRKOVIĆ, 1989.
- 73** MARIJA MIRKOVIĆ, 1975. a.
- 74** MARIJA MIRKOVIĆ, 1989.
- 75** MAKSIMILIJAN KLARIĆ, 1698.-1715., 52. Znači li to možda da je on bio njihov stalni suradnik?
- 76** IVY LENTIĆ-KUGLI, 1977.; MARIJA MIRKOVIĆ, 1983.
- 77** PAŠKAL CVEKAN, 1971.
- 78** Zato bi trebalo primjerice: istražiti ulaze u crkvenu grobnicu s juga (s Franjevačkog trga) te ostale otvore u toj osi, npr. današnji ulazi u kapelicu sv. Josipa; spoj kapele sv. Josipa, samostanskih stuba i sakristije u svim razinama; zid, koji pod sakristijom teče u smjeru sjever - jug. On djeluje kao produžetak istočnog zida istočnog samostanskog krila, koje je niže i uže od ostalog samostana te bi kao cjelina mogao pripadati starijem „substratu“. Međutim, potrebno je istražiti starost i ostalih zidova vidljivih pod crkvom, napose sjeverni zid svetišta po cijeloj njegovoj visini, jer je očigledno da taj zid, kao i istočni zid lađe (između kapelice sv. Josipa i sv. Franje) sve do iznad baroknog svoda, pripadaju predbaroknoj arhitekturi. Snažnije zadržavanje toga zida (između kapelice sv. Josipa i ulaza u novi zvonik) koje se naslućuje pod crkvom, a raspoznaje u potkrovlju, moglo bi skrivati dijelove staroga zvonika na spoju stare crkve i staroga samostana (čije se premještanje spominje početkom 17. st. EUGEN KLIMPACHER, 1796.-97., 10). Posebnu će pažnju trebati posvetiti i prigradnji s ljekarom; toj je zgradi češće mijenjana namjena pa je jače devastirana, trenutačno se njome koristi varaždinski arhiv.
- 79** MIROSLAV KLEMM, 1984., kat. br. 52.

Literatura i izvori

- ** * Franjevački samostanski arhiv, Varaždin, *IMAGO Provinciam S. Ladislai regis...*, rukopis, 1732.
- * * Franjevački provincijalni arhiv, Zagreb, *MATRICULA OFFICIORUM provinciae sancti Ladislai regis*, za godine od 1654. do 1786. (indeks po imenima i godinama)
- JOSIP BARBARIĆ (ur.), *Zapisnici poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada Varaždina*, sv. I. 1578.-1589. Historijski arhiv Varaždin, 1990.
- DORIS BARIČEVIĆ, *Propovjednice iz 17. stoljeća u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, magistarski rad, rukopis, Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, 1965.
- DORIS BARIČEVIĆ, *Varaždinski kipar Ivan Jakob Altenbach*, *Peristil*, 25 (1982.), 107-131.
- VITOMIR BELAJ, *Razvoj franjevaštva na području Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda*, *Franjevci Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda*, Zagreb, 1992., 17-41.
- PAŠKAL CVEKAN, *Braća slikari i kipari franjevačke provincije sv. Ladislava u Slavoniji u 18. st.*, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 6 (1971.), 11-14.
- PAŠKAL CVEKAN, *Djelovanje franjevaca u Varaždinu*, Varaždin, 1978.
- LELJA DOBRONIĆ, *Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj*, *Rad JAZU*, 406 (1984. a), Razred za likovne umjetnosti, knjiga XI.
- LELJA DOBRONIĆ, *Viteški redovi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984. b.
- LELJA DOBRONIĆ, *Varaždinski mesarski ceh*, Varaždin, 1968.
- KREŠIMIR FILIĆ, *Franjevci u Varaždinu*, Varaždin, 1944.
- FRANCISCUS GONZAGA, *De origine seraphicae Religionis*, Rim, 1587.
- BRUNO GRIMSCHITZ, *Die Baukunst, Barock in Osterreich*, Grimschitz, Feuchtmuller, Mrazek, Wien, 1962., 5-23.
- ANĐELA HORVAT, *Između gotike i baroka*, Zagreb, 1975.
- ANĐELA HORVAT, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982., 3-381.
- METOD HRG, *Ivanec prvi put u povijesnim dokumentima* 22. 6. 1396., *Ivanečki kalendar*, 75, 1975., Varaždin, 128-130.
- MIRA ILIJANIĆ, *Osvrt na nastanak i razvoj dvaju varaždinskih trgova*, *Godišnjak gradskoga muzeja Varaždin*, 5, 1975, 47-51.
- MIRA ILIJANIĆ, SLAVKO KAPUSTIĆ, *Prilog istraživanju stanovništva i urbanog razvoja Varaždina do zaključno 16. stoljeća*, *Varaždinski zbornik 1181.-1981.*, 1983., 169-190.
- RADOVAN IVANČEVIĆ, *Umjetničko blago Hrvatske*, Motovun, 1986.
- NADA KLAJČIĆ, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb, 1976.
- MAKSIMILIJAN KLARIĆ, *Piae aemulationis inatamentuin...*, rukopis nastao između 1698. i 1715., samostanski arhiv u Varaždinu

- MIROSLAV KLEMM, *Planovi i vedute Varaždina od 14. do 19. stoljeća*, katalog izložbe (Gradski muzej Varaždin, 22. 9. - 7. 10. 1984.), Varaždin, 1984.
- EUGEN KLIMPACHER, *Pro Memoria...*, rukopis (1796.-97.), samostanski arhiv u Varaždinu
- IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Priorat vranski i vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj*, *Rad JAZU*, 81-82, 1886., 1-81.
- EMIL LASZOWSKI, *Povjesne crtice o gradu Beli u županiji varaždinskoj*, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkog društva*, n. s. VII, 1903.-94., 1-12.
- IVY LENTIĆ-KUGLI, Prilozi za istraživanje varaždinskih „pictora“ u 18. st., *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 3, 1969., 3-12.
- IVY LENTIĆ-KUGLI, Građa za proučavanje varaždinskih „pictora“ u 18. st., *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 2, 1977. a, 36-48.
- IVY LENTIĆ-KUGLI, *Varaždin, povijesna urbana cjelina grada*, Zagreb, 1977. b.
- IVY LENTIĆ-KUGLI, Prilog istraživanju dokumentacije o pavlinskom (bivšem isusovačkom) sakralno samostanskom kompleksu u Varaždinu, *Isusovačka crkva i samostan u Varaždinu*, Zagreb, 1988., 3-26.
- MARIJA MIRKOVIĆ, *Barokni program Rangerove stropne slike u franjevačkom samostanu u Varaždinu*, *Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin*, V, 1975. a, 97-106.
- MARIJA MIRKOVIĆ, Neki novi podaci o ptujskim baroknim slikarima i njihovom djelovanju u Hrvatskoj, *Ptujski zbornik*, IV, 1975. b, 305-315.
- MARIJA MIRKOVIĆ, *Umjetnička strujanja u baroknom slikarstvu Varaždina*, *Varaždinski zbornik 1181.-1981.*, Varaždin, 1983., 339-348.
- MARIJA MIRKOVIĆ, *Zagrebačka franjevačka crkva na Kapto-lu i njezino kulturnohistorijsko značenje*, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 13, 1987., 115-135.
- MARIJA MIRKOVIĆ, Nove spoznaje o ranobaroknom slikaru Ivanu Đuri Milleru, *Godišnjak gradskog muzeja Varaždin*, VIII, 1989., 23-38.
- MARIJA MIRKOVIĆ, Franjevci i likovna umjetnost u kontinentalnom dijelu Hrvatske, *Franjevci Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda*, Zagreb, 1992., 95-148.
- MARIJA MIRKOVIĆ, *Udio franjevaca u sazrijevanju varaždinskoga baroka*, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 6-7, 1994., 13-25.
- SILVIJE NOVAK, Pročelja crkve Sv. Marije u Varaždinu, *Isusovačka crkva i samostan u Varaždinu*, Zagreb, 1988., 27-58.
- TOMISLAV PREMRL, Jednostavnost kao graditeljski monument. Arhitektura franjevačke crkve i samostana u Krapini, *Kaj*, 1-2, 1992., 89-100.
- TADE SMIČIKLAS, *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, Zagreb, 1904.-1976., t. I, IV, XIV.
- ZLATKO TANODI, *Monumenta civitatis Varasдини*, Varaždin, 1942. (sv. 1), 1944. (sv. 2)
- IGNACIJ VOJE, Zbirka planova krajiških utvrda iz Karlovca, *Vojna krajina. Povijesni pregled, historiografija, rasprave*, Zagreb, 1984., 259-274.
- SERGEJ VRIŠER, *Vezi med baročnimi kiparji Štajerske in Varaždinom*, *Varaždinski zbornik 1181.-1981.*, Varaždin, 1983., 437-440.
- LUCAS WADDINGUS, *Annales Minorum seu trium ordinum a S. Francisco institutorum*, Ad Claras Aquas (Quaracchi), 1934. (t. VI)
- ADOLF WISSERT, Bilješke o nekim varaždinskim kućama, *Spomenica Varaždinskog muzeja 1925.-1935.*, Varaždin, 1935., 29-55.

Abstract

Marija Mirković

FRANCISCAN MONASTERY COMPLEX IN VARAŽDIN – A HISTORICAL STUDY

Archive of the Conservation Department in Varaždin holds extensive documentation about the cultural heritage of the town of Varaždin. Inside the file related to the Franciscan Monastery and the Church of St. John the Baptist I discovered an unpublished text by Marija Mirković on the history and development of the Varaždin Franciscan Monastery and Church. In the course of conservation work on the church and monastery I consulted the text many times for useful insights disclosed in Mirković's research. Given that the text is unpublished, it was unavailable even to the professional public. Therefore, in collaboration with colleagues from the Croatian Conservation Institute, I have initiated a digitalization of the manuscript, to be published in *Portal*. While reading it and consulting the data one must consider that the text was written in 1993 and should be read as a document of its time and a result of Mirković's research during that period.

Ivana Peškan

The present-day Franciscan Monastery came into existence gradually, having been built continually over the course time upon an earlier-standing core. Thus, it is possible to claim that from its very foundation the church stood – as it still does – adjacent to the south edge of the plot, with the sanctuary facing east. To the north there stood a monastery that was replaced in the 17th century with the present-day building. Outbuildings and other facilities (including the infirmary building with the pharmacy) were located in the west portion of the plot (parallel to the xenodochium). The remaining space north and east of the monastery was occupied by the garden.

This way all the functions of the complex were strictly designated and separated from one another. Next to the enlarged square, suitable for larger gatherings of the congregation, there stood and still does the church proper – the centre of pastoral activity. The sacristy and the library above it were part of the monastery building whose three wings enclose the inner courtyard, a square space north of the church. *Infirmaria* (the infirmary for Franciscan brothers) with the pharmacy was located in the west wing that stood separate but was connected to the monastery and had a carriage entrance from Uršulinska St. During the Baroque period it was open to the public, thus making the monastery a part of town life with its pharmaceutical and not only its pastoral activities.

Gradual but harmonious development of the Franciscan Monastery, where furnishings of varied quality still made up a harmonious ensemble, and where each new solution respected an existing one, reached in the Varaždin church a fullness that was to last as long as, aside from the artistic component, a prominence was given to the theological one as well. The undoing of the original Baroque concept took place relatively late, but its iconological basis nevertheless remains clearly discernible. This fact implies the necessity of care for this – the most complete Baroque architectural ensemble in Varaždin; a care that must take on several forms at the same time.

KEYWORDS: *Varaždin, Franciscans, monastery, St. John the Baptist, Baroque, Ivan Krstitelj Ranger*